

FÎNTÎNI CU BAZIN DE ACUMULARE A APEI DIN PRECIPITAȚII ÎN BIHOR

BARBU ȘTEFĂNESCU

Problema alimentării cu apă potabilă pentru oameni și animale, cu apă menajeră sau pentru alte nevoi gospodărești, în zone care prin natura lor geohidrologică sînt deficitare în această substanță indispensabilă vieții, are o mare importanță etnologică pe linia adaptării omului la mediu, a relațiilor dintre mediul interior și cel exterior al comunităților umane, relații care generează anumite caractere specifice diverselor grupuri umane¹.

Credem că nu mai este necesar să insistăm asupra importanței apei pentru viață în general, pentru omenire în special: apa ca și componentă a organismelor vii, apa ca loc de apariție și dezvoltare a vieții, apa ca aliment și totodată mediu al altor resurse alimentare, apa ca factor determinant în dezvoltarea căilor de comunicații, în așezarea și dezvoltarea localităților, apa ca factor tehnologic de prim rang în meșteșuguri și industrie etc.²

Problema alimentării tradiționale cu apă a localităților din țara noastră nu s-a bucurat de atenția cuvenită din partea etnografilor, cu toată importanța sa capitală. Chiar dacă relația om—mediu în cazul procurării apei este în general mai simplă decît în cazul procurării hranei³, prin omniprezența utilizării sale, prin rolul mare deținut în viața comunităților omenești, apa și tehnologia procurării ei de către om merită, credem, o mai mare atenție. În literatura etnologică și sociologică românească există totuși cîteva strădanii de a aborda unele aspecte speciale ale pro-

¹ André Leroi-Gourhan, *Milieu et technique*, Editions Albin Michel, Paris, 1973, p. 334

² Al. Măruță, V. Chiriac, *Probleme actuale ale apei în agricultură și alimentație*, Editura Ceres, București, 1981, p. 7

³ Traian Herseni, *Sociologie*, Editura Științifică și enciclopedică. București, 1982, p. 529

blemei⁴ sau chiar încercări de sinteză la nivelul unor arii teritoriale mai vaste.⁵

În legătură cu aspectul care ne interesează în lucrarea de față — alimentarea cu apă în zonele deficitare în acest element — reținem contribuțiile aduse de Nicolae Dunăre⁶, Radu Octavian Maier⁷, Ivan Iurasciuc⁸, Liviu Vălenaș⁹ și, tangențial pentru Bihor, de Dumitru Colțea¹⁰. S-au încercat — (R. O. Maier) — și clarificări terminologice, în funcție de realitățile zonelor studiate, a mijloacelor de captare și reținere a apei provenită din precipitații. Considerăm că termenul de „fintini cu bazin de acumulare” propus de R. O. Maier are o sferă de cuprindere mai largă incluzând și „fintina cu captarea apei de ploaie de pe acoperișul casei” semnalată de I. Iurasciuc pentru dealurile Sătmăruului, care, după părerea noastră, nu este un tip aparte ci doar o variantă a primei. Pentru unificare și simplificare terminologică și totodată pentru fixarea unui raport just între natura diferitelor surse de alimentare cu apă considerăm necesară cuprinderea sub denumirea de *fintini*¹¹ cu bazin de acumulare, a tuturor mijloacelor tehnice de captare și retenție a apei care, fiind lipsite de izvor, deci de posibilitatea de a intercepta o pînză freatică, se bazează exclusiv pe surse alogene, în cazul nostru apa din precipitații, apa riurilor sau a fintinilor cu izvor transportată și „depozitată”, indiferent

⁴ Nicolae Dunăre, *Problema apei la Oarja*, în *Sociologie românească*, an. IV., 1942, Nr. 7—12; Traian Tămaș, *Fintini arteziene în Bihor*, în *Beiușul*, seria II, 1943, nr. 3; R. O. Maier, *Tipul „fintinii cu bazin de acumulare”*, în *Revista de etnografie și folclor*, 1965, nr. 6, p. 641—645; I. R. Mircea, *Așezări în cîmpie în legătură cu sursele de apă*, în *Muzeul Satului. Anuar*, 1966, p. 245—249; I. Iurasciuc, *Tipul fintinii cu captarea apei de ploaie căzută pe acoperișul casei*, în *Revista muzeelor*, 1969, nr. 2, p. 177—179; Ion Chelcea, *Cu privire la cultul fintinilor, izvoarelor și apei în țara noastră*, în *Apulum*, VIII, Alba Iulia, 1971, p. 579—594; Idem, *Modul de alimentare cu apă în satul Comana, jud. Iași*, în *Revista Muzeelor*, 1976, nr. 1; Nicolae Secară, *Fintini din piatră din Ilidia, jud. Caraș-Severin*, în *Tibiscus*, 1974, Timișoara, 1974, p. 155—158; Delia Bratu, *Schimbări de nivel cultural și mentalitate oglindite în igiena populară din Țara Oașului*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1974—1975* (în continuare A.M.E.T. pe anul...), p. 171—194; D. Colțea, *Funcția socială a fintinilor publice în viața satului Cărdășu (județul Bihor)*, în *Biharia*, IX, Oradea, 1981, p. 173—182.

⁵ Tereza Mózes, *Aprovizionarea cu apă potabilă a populației rurale în Oltenia Subcarpatică și Banat*, în *Revista Muzeelor*, 1970, nr. 5, p. 444—446; Dumitru Irimieș, *Tipuri de fintini din Transilvania*, în *A.M.E.T. pe anul 1976*, Cluj-Napoca, 1976, p. 135—174.

⁶ Nicolae Dunăre, *op. cit.*

⁷ R. O. Maier, *op. cit.*

⁸ I. Iurasciuc, *op. cit.*

⁹ Liviu Vălenaș, *O fintină cu roată din cătunul Hodobana*, în *Biharea*, VII—VIII, Oradea, 1980, p. 441—444.

¹⁰ Dumitru Colțea, *op. cit.*

¹¹ Atribuim în acest caz termenului de „fintină” accepțiunea lui cea mai largă, referitoare la o construcție care poate capta și păstra apa provenită din diferite surse; în sens restrîns termenul de fintină se referă numai la o construcție amenajată în vederea captării unui strat acvifer. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, p. 338.

dacă locul de retenție este o simplă groapă săpată într-un strat de argilă, neamenajată sau zidită cu piatră, un bazin de ciment sau o construcție uneori identică fintinilor obișnuite, cu izvor.

I. CONDIȚIILE GEOMORFOLOGICE ȘI HIDROLOGICE CARE CAUZEAZĂ DIFICULTĂȚI ÎN ALIMENTAREA CU APĂ A SATELOR DIN BIHOR

În general alimentarea cu apă a satelor bihorene este legată de existența izvoarelor — deci a pinzelor freatice care intersectează scoarța tectonică ieșind la suprafață în mod natural —, a acviferelor accesibile captării prin mijloace tehnice la îndemina locuitorilor (săpări de puțuri) precum și a apelor curgătoare (riuri, piriuri, vilcele), în cazuri mai rare chiar de existența unor ape stătătoare (lacuri, bălți).

Urmărim însă situația Bihorului pe hartă, observăm suprapunerea sa peste forme de relief diverse, dintre care unele însumează o serie de caracteristici geomorfologice și hidrologice ce îngreunează alimentarea cu apă a localităților.

Părți însemnate din Munții Bihorului, Munții Pădurea Craiului și Munții Codru Moma se caracterizează prin prezența carstului¹², cu toate consecințele hidrologice care decurg de aici: rocă cu fisuri largi și profunde, calcarul permite apelor de infiltrație să pătrundă în masa lui, dizolvând mari cantități de carbonat de calciu și dând naștere unor forme specifice: lapiezuri, doline, avenuri, peșteri, cursuri subterane de apă etc., de aceea în aceste formațiuni, caracterizate prin circulația apei pe verticală, nu se poate vorbi de straturi acvifere clasice în imediata apropiere a suprafeței solului, ci numai de depozite de apă de durabilitate variabilă¹³. Astfel de condiții realizează grupurile de localități studiate de noi pe platoul carstic al Vașcăului, aparținător Munților Codru Moma (Cîmp, Cîmp-Moți, Colești), cele de pe platoul carstic Ponoară al Munților Pădurea Craiului (Ponoară, Bulz-Podie, Bulz-Sohodol, Bratca-Secătură, Bratca-Poiană), pe ramificațiile carstice ale Munților Bihorului (Măgura).

Dealurile piemontane vestice, datorită unor particularități litologice — depozite sedimentare uneori de mari proporții — determină infiltrarea apei la mari adâncimi¹⁴. Aceste dealuri se continuă și în depresiunea Beiușului sub forma unor interfluvii mai joase, acoperite în unele cazuri de vaste conuri de dejecție, cel mai important fiind cel al Buduresei,

¹² Vintilă Mihăilescu, *Geografia fizică a României*, Editura Științifică, București, 1969, p. 81—82

¹³ T. Moraru și colaboratorii, *Hidrologia generală*, Editura didactică și pedagogică, București, 1932, p. 103

¹⁴ Ersilia Iacob, Al. Săndulache, *Rezervele de apă din regiunea Crișana pe baza bilanțului hidrologic în Lucrări Științifice*, 1, Oradea, 1967, p. 180

care coboară lent pînă în apropierea orașului Beiuș¹⁵. În cazul dealurilor Buduresei, depunerile aluvionare s-au făcut peste marnele preexistente, roci poroase, permeabile, cu o grosime mare¹⁶. Apa din precipitații, atît cît se infiltrează din cauza existenței argilelor de suprafață, străbate cu ușurință straturile de nisipuri și marne, formînd pînze freatice la mari adîncimi. Localitățile studiate de noi în zonele deluroase sînt: Poiana Tășad, Bucuroaia, Stracoș, parțial Tășad, pe dealurile Tășadului, Poclusa de Beiuș, Hodișel, pe dealurile Codrului, Săucani pe dealul Bitiului, Vălanii de Pomezău pe dealul Vălanilor, Goila pe dealul cu același nume, Saca, Săliște de Beiuș, Telcac, Mizieș, pe dealurile Buduresei.

Partea înaltă a Cîmpiei Crișurilor, din imediata apropiere a dealurilor piemontane, numită și cîmpia „glacisurilor”¹⁷, cu caractere geomorfologice asemănătoare dealurilor piemontane, crează și ea în unele porțiuni (Cîmpia Călăcei) condiții prielnice cantonării acviferelor la mari adîncimi (peste 30 m uncori) la Călăcea și Olcea.

Satele amintite au fost confruntate de-a lungul existenței lor cu dificultăți suplimentare în relațiile lor cu mediul natural, de unde și prețuirea mai mare acordată apei de locuitorii acestor localități, precum și diversitatea mijloacelor tehnice de captare și reținere a ei. Locuitorii acestor sate au fost nevoiți să acorde mai mult timp și mai multă inventivitate procurării acestui element de bază al existenței lor.

Utilizarea acestei categorii de apă drept apă potabilă este destul de veche, fapt atestat și de izvoarele documentare. Astfel, Paul de Alep, renumitul călător prin țările române de la mijlocul secolului al XVII-lea, consemna faptul că la mănăstirea Bucovăț călugării foloseau doar apa de ploaie¹⁸.

Greutăți în alimentarea cu apă, îndeosebi cu apă pentru adăpatul vitelor și pentru topitul cînepii — două aspecte fundamentale ale problemei ridicate, din cauza cantității mari de apă necesară — erau semnalate încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea într-o anchetă întreprinsă de autoritățile austriece în toate localitățile din Bihor, în care erau consemnate „bunătățile și răutățile” („beneficia et maleficia”) fiecărui sat în parte. În dreptul multor localități este trecută în coloana „răutăților” lipsa apei pentru adăpatul vitelor, mai ales în perioadele secetoase, cînd acestea erau minate, uneori, cale de cîteva ore în hotarul propriu sau al altor localități pentru a fi adăpate, la fel procedîndu-se și cu topitul cînepii¹⁹. Multe din localitățile aflate în această situație au

¹⁵ V. Mihăilescu, *op. cit.*, pag. 105; I. O. Berindei, Gh. Măhăra, Gr. P. Pop, Aurora Posea, *Cîmpia Crișurilor, Crișul Repede. Țara Beiușului*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 328—327

¹⁶ I. O. Berindei, Gh. Măhăra, Gr. P. Pop, Aurora Posea, *op. cit.*, p. 326—328

¹⁷ *Ibidem*, p. 22, 309—310

¹⁸ *Călători străini prin țările române*, vol. VI, Editura Științifică, București, 1976, p. 213

¹⁹ Arhivele Statului Oradea, *Fond Prefectura județului Bihor, inv. 41* (în continuare: Arh. St. Oradea, *fond (Prefectura ...)*, dosar 166

fost cercetate de noi în ultimii ani, informațiile culese în teren întărind consemnările documentare în unele cazuri, alte sate, dimpotrivă, și-au rezolvat în diferite moduri problema apei în decursul celor două secole scurse.

II. LOCALITĂȚI ÎN CARE SE UTILIZEAZĂ APA DIN PRECIPITAȚII

Dificultățile ivite în procurarea apei din sursele obișnuite au determinat pe locuitorii multor localități să folosească, sub diferite forme, apa din precipitații.

În prezentarea diferitelor aspecte ale alimentării cu apă în localitățile Bihorului amintite mai sus, trebuie să facem câteva diferențieri pe care le considerăm necesare; ținând cont de gradul de dificultate al procurării apei din sursele obișnuite și în consecință de gradul de completare a necesarului cu apă din precipitații distingem:

1. Sate, părți de sate, cătune, lipsite de ape curgătoare permanente sau de pinze de apă freatică accesibile mijloacelor tradiționale de foraj (din cauza adîncimii mari, a cantonării lor sub roci cu duritate mare) în vatra sau în hotarul satului, depinzînd de surse de apă (rîuri, izvoare, fintini) situate în hotarele altor localități și de apa din precipitații. Situația se întâlnește destul de rar pentru toată durata anului: parțial în satul Măgura, în cătune aparținînd satelor Ponoară și Bulz. Cea mai mare parte a măguranilor își aduceau apa din satul vecin, Chișcău, iar locuitorii din Bulz-Podie, cătun așezat pe o culme calcaroasă, din Bulz-Pustă. În situația de a nu avea surse de apă proprii de nici un fel — deci nici din precipitații — sau chiar dacă aveau era în cantități insuficiente, s-au găsit însă multe localități în cazuri limită: secete prelungite, geruri puternice și persistente. Astfel, locuitorii mai în vîrstă din Saca, Săliște de Beiuș, Teleac și Mizieș își amintesc și acum cu groază de marea secetă din vara anului 1947, cînd au secat aproape toate fîntinile din hotarele satelor respective. Cele care n-au secat de tot — cazul fîntinii „Moștei” din valea care separă satele Saca și Săliște de Beiuș — erau zi și noapte asaltate de locuitori care se străduiau să adune cu ulcica anemicul firicel de apă care mai izvora²⁰. În această situație oamenii erau nevoiți să-și aducă apa sau să-și ducă vitele la adăpat în satele vecine: Budureasa, Nimăiești. Locuitorii satelor Hodișel, Olcea și Călacea, ale căror puține fîntini cu izvor secau la secete mari, depindeau săptămîni și uneori chiar luni de sursele de apă din localitățile învecinate: Ursad, Su-

²⁰ Informatori: Pituț Marta, ns. 1916, nr. 72, Săliște de Beiuș; Bîtea Dumitru, ns. 1928, nr. 70, Saca

placu de Tinca, Șoimi, Cărăsău, Petid, Berechiu²¹. Săucanii, în aceleași situații foloseau apa fintinii de la marginea satului Forău²². Sătenii din Cîmp, care locuiesc pe culmea dinspre Vașcău, în cazul secării izvorului din „Ponoraș”, singura lor sursă proprie de apă, depindeau exclusiv de apa din Vașcău²³. Și mai dramatică era la secete puternice situația locuitorilor din Cîmp-Moți, sat situat în partea înaltă a platoului carstic al Vașcăului. Secîndu-le toate izvoarele din hotar erau nevoiți să aducă apa din Colești (3 km în pantă dacă o aduceau în spate, 6 km, cu ocolire prin Cîmp, dacă o aduceau cu „marhele”) ori să-și adape vitele la Colești sau Izbuc, ultima localitate situată la o distanță de 10 km²⁴.

Apa din hotarul altor sate era și mai este folosită de locuitorii satelor deficitare în două moduri:

a. *Transportată acasă* pentru băut — în primul rînd —, pentru făcut mîncare, spălat, adăpat animalele (cînd acestea nu pot fi duse ele la sursa de apă: cazul vițelilor, mieilor, porcilor, păsărilor, sau chiar al vacilor și oilor iarna); apa este consumată imediat după ce este adusă sau este „depozitată” în „fintini cu bazin” pentru perioade variabile, cum procedează încă sătenii din Mizieș, Hodișel, Cîmp-Moți²⁵.

Ca mijloace de transport se utilizează:

— cîntile sau olurile de lut (înlocuite astăzi din ce în ce mai mult de cele metalice sau din material plastic) transportate în spate și în mîini; în vederea luării lor în spate cîntile erau legate cu „felegi” între ele, pentru a se putea duce mai multe deodată (fig. 1); în funcție de forța sa fizică, de mărimea vaselor, de lungimea și dificultatea drumului, o persoană putea duce în acest mod pînă la 7—8 cînti; pentru păstrarea cîntilor în casa tradițională — cu ele se aducea exclusiv apa de băut — exista o piesă de mobilier specială numită vîșar (fig. 2)²⁶; cîntile și olurile de pămînt au constituit un mijloc universal de transport și de păstrare a apei în toate satele studiate;

— butoiașul de lemn sau „ciubuleul”, cu fund dublu, transportat în spate (fig. 3)²⁷;

— butoaiile sau „sacalele” transportate cu „marhele”, de formă alungită asemănătoare sau de foarte multe ori identice cu cele în care

²¹ Informatori: Bocșa Gheorghe, ns. 1913, nr. 44, Bocșa Isai, ns. 1912, nr. 53 Hodișel; Hamza Ioan, ns. 1910, nr. 244, Olcea; Huț Ioan, ns. 1911, nr. 122, Anton Gheorghe, ns. 1921, nr. 111, Călacea

²² Informator: Popa Floare, ns. 1919, nr. 20, Săucani

²³ Informatori: Todor Vasile, ns. 1906, nr. 20, Todor Salvina, ns. 1910, nr. 30 Cîmp

²⁴ Informatori: Copil Nicolae, ns. 1921, nr. 4, Copil Bumbu, ns. 1943, nr. 4, Cîmp-Moți

²⁵ Informatori: Heredeia Ioan, ns. 1898, nr. 102, Dan Ștefan, ns. 1913, nr. 53, Mizieș; Ungur Gheorghe, ns. 1938, nr. 18, Hodișel; Copil Nicolae, ns. 1921, nr. 4, Cîmp-Moți

²⁶ Barbu Ștefănescu, Florica Goina, *Piese etnografice din zona Beiuș—Vașcău*, Oradea, 1979, cat. 29, p. 54

²⁷ D. Colțea, *op. cit.*, p. 179

Fig. 1. Transportul apei cu olurile, în spate și a rufelor în sac, pe cap — Colești

Transport de l'eau aux pots, sur le dos et du linge dans le sac, sur la tête — Colești

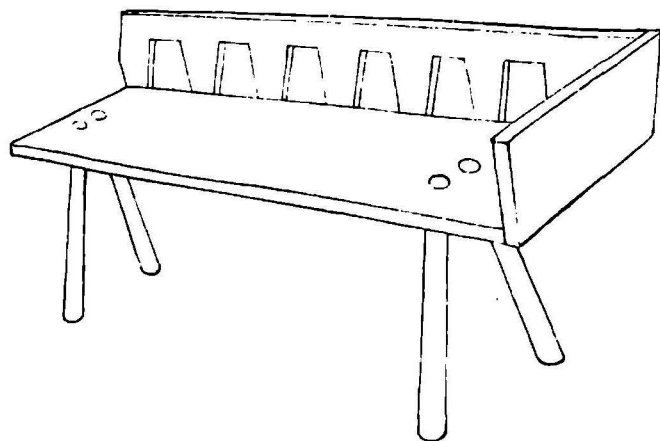

Fig. 2. Vâsar — Măgura, colecția secției de etnografie a Muzeul Țării Crișurilor, inv. nr. 10969 (desen Szabó Barnabás)

Tonnalier — Măgura, collection de la section d'ethnographie du Musée Țării Crișurilor, inv. n° 10.969 (dessiné par Szabó Barnabás)

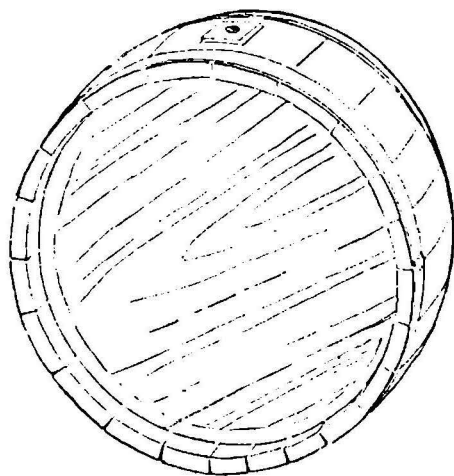

Fig. 3. Butoiaș („ciubuleu”) pentru transportul apei, colecția secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor, inv. nr. 17 (desen Szabó Barnabás)

Baricaud („ciubuleu”) pour le transport de l'eau, collection de la section d'ethnographie du Musée Țării Crișurilor, inv. n° 17 (dessiné par Szabó Barnabás).

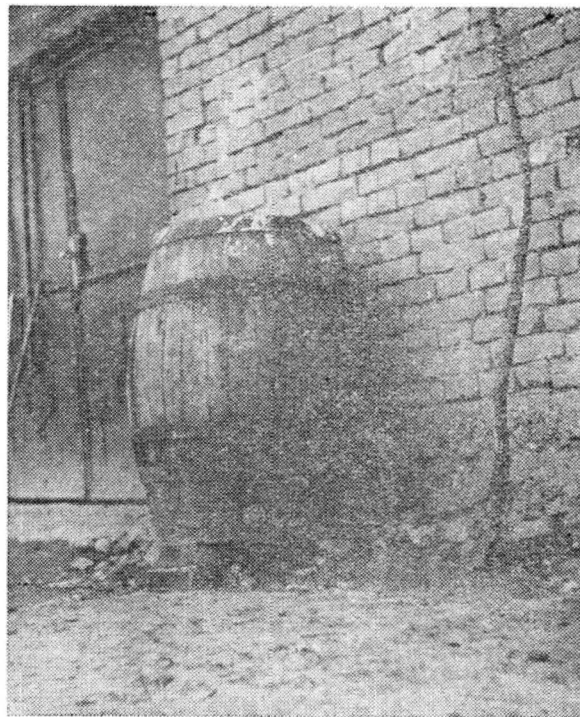

Fig. 4. Butoi utilizat pentru transportul apei cu carul din alte localități — Mizieș

Tonneau à transporter l'eau avec le char des autres localités — Mizieș

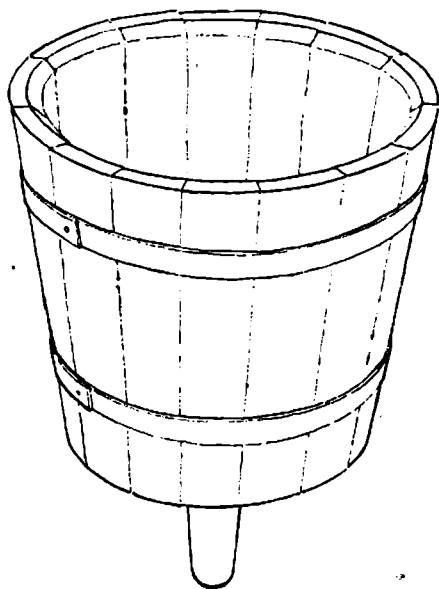

Fig. 5. Pîlnie pentru umplerea butoiului — Măgura, colecția secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor, inv. nr. 12034 (desen Szabó Barnabás)

Entonnoir pour remplir le baricaud — Măgura, collection de la section d'ethnographie du Musée Țării Crișurilor, inv. n° 12.034 (dessiné par Szabó Barnabás)

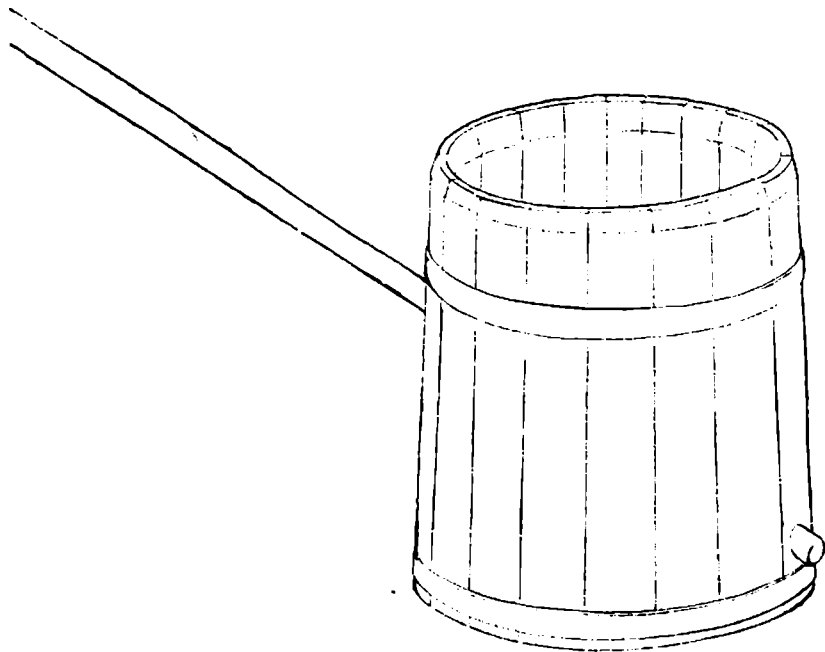

Fig. 6. „Lingură de apă” utilizată la umplerea butoiului — Măgura, colecția secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor, inv. nr. 12033 (desen Szabó Barnabás)

„Louche à eau” pour remplir le tonneau — Măgura, collection de la section d'ethnographie de Musée Țării Crișurilor, inv. n° 12.033 (desiné Szabó Barnabás).

era transportat borhotul la pălincării, adaptat lăzii carului, căruței sau saniei (fig. 4); în legătură cu folosirea lor au apărut pilnii (fig. 5) și „linguri de apă” de lemn, de dimensiuni mari (fig. 6), confecționate special în satele de dogari din Munții Apuseni²⁸; cu „sacalele” se aducea atît apă de băut cît și pentru celelalte nevoi gospodărești, inclusiv pentru animale; și ele au avut o largă arie de răspîndire fiind folosite în aproape toate localitățile cercetate; în acest mod săcanii aduceau apa din Budureasa, mizășenii din Nimăiești, săucanii din Forău, locuitorii din Cîmp din Colești și Vașcău, cei din Cîmp-Moți din Colești și Izbuc (jud. Arad) etc.;

— autocisterna, folosită în ultimii ani pentru transportul unor cantități mari de apă, necesară în construcții, ca rezervă de apă potabilă, menajeră sau pentru animale, care se „îmagazinează” în fîntinile cu bazin de acumulare; în vara anului 1980, de exemplu, locuitorul Popa Gheorghe din cătunul Belejeni, aparținător satului Mizieș, băgase într-o astfel de fîntină peste 7 000 l de apă.

b. *Folosită pe loc, direct la sursă*, pentru:

— spălat, rufele fiind transportate la riuri, izvoare, fîntini, în saci pe cap — cum am întîlnit frecvent în Mizieș și Colești — cu tiriboanțele speciale pentru rufe, în ciubere puse pe care, căruțe, sănii; de foarte multe ori rufele erau puse în care cînd se mergea la moară în satele învecinate și spălate înainte sau în timpul măcinîșului²⁹;

— topit cînepa, transportată cu carul la locul de topit; locuitorii satului Mizieș aveau locurile de topit cînepa pe un braț mort al Crișului Negru, în hotarul satului Negru (azi Grădinari)³⁰, cei din Măgura în Chișcău³¹, o parte a celor din Cîmp o duceau la „topilele” amenajate lîngă albia Crișului Negru la Vașcău³²; toată cînepa din Cîmp-Moți era topită în Colești³³, hodișelanii o duceau la Șoimi, Sinicolaul de Beiuș, Suplacu de Tinca, la Criș³⁴, iar Vălanii de Pomezău aveau topile în valea ce străbate satul vecin, Cimpani de Pomezău, la un loc comun cu al localnicilor³⁵; o serie de sate din împrejurimile Oradiei, cu toate că aveau posibilități locale de topit cînepa, preferau să utilizeze apa termală a lacului și a pîriului Peța; așa procedau în secolul al XVIII-lea sătenii din Biharea, care își topeau cînepa la „băile termale”³⁶, după cum tot astfel au procedat pînă aproape de zilele noastre locuitorii din Parhida, care,

²⁸ Informator: Curta Ioanichi, ns. 1920, nr. 69, Măgura

²⁹ Informatori: Matiu Eva, ns. 1926, nr. 3, Tomescu Floare, ns. 1930, nr. 121, Mizieș

³⁰ *Ibidem*

³¹ Informator: Curta Ioanichi, ns. 1920, nr. 69, Măgura

³² Informator: Todor Vasile, ns. 1906, nr. 20, Cîmp

³³ Informator: Copil Nicolae, ns. 1921, nr. 14, Cîmp-Moți

³⁴ Informator: Ungur Paulina, ns. 1921, nr. 21, Pojega Gheorghe, ns. 1921, nr. 14, Hodișel

³⁵ Informator: Buda Victoria, ns. 1944, nr. 209, Vălanii de Pomezău

³⁶ Arh. St. Oradea, *Fond Prefectura*..., dosar 166, f. 90—90 v.

cu toate că aveau la dispoziție apa Barcăului, preferau să o ducă cale de 25 km pînă la Oradea, pentru a o topi în Peța³⁷; un rol asemănător lacului și pîriului Peța l-a jucat izvorul termal de la Răbăgani, unde-și topeau cînepa și locuitorii satelor vecine: Vărășeni, Săucani³⁸;

— adăpatul vitelor, una din cele mai frecvente modalități de folosire a apei din alte localități; același document din secolul al XVIII-lea, des citat de noi pînă acum, atestă numărul mare de sate care, în special în cazul secetelor mari, își minau vitele, uneori la distanțe foarte mari, cale de mai multe ore, la sursele de apă din alte sate³⁹; adăparea vitelor în hotarele altor localități a constituit o practică curentă în multe zone pînă aproape de zilele noastre, în unele situații și astăzi; am amintit deja satele Saca și Cîmp-Moți, cărora le adăugăm: Goila, cu adăparea vitelor în Valea Roșiei, la Josani sau la izvorul „Tina cea Ră” din Văłani de Pomezău⁴⁰, Cîmp, cu adăpatul vitelor la Vașcău, în Crișul Negru⁴¹, Hodișel, cu adăpatul la fîntinile din Cărăsău și Petid⁴², Bulz-Podie, cu adăpatul în valea Crișului Repede, la Bulz-Pustă⁴³; în acest din urmă caz, adăparea vitelor în Bulz-Pustă, în valea Crișului Repede, a avut un caracter permanent pînă la apariția „fîntinilor cu bazin”.

2. Sate care nu au cursuri permanente de apă sau pinze de apă freatică accesibilă în vatra satului, dar posedă — în condiții climatice normale — astfel de surse în hotarele proprii, la distanțe variabile. În această situație sînt cea mai mare parte a localităților care stau în atenția noastră: Saca, Săliște de Beiuș, Teleac, Mizieș, Cîmp, Cîmp-Moți, Goila, Văłani de Pomezău, Hodișel, Poiana-Tășad, Bucuroaia, cătunele Poiana și Secătura ale comunei Bratca etc.

Frecvență este alimentarea din izvoare neamenajate sau cu amenajare primară (jgheaburi de lemn, valaie pentru vite etc.). Astfel, la Goila apa de băut era procurată, înainte de construirea în sat a fîntinilor, din izvoarele: „La Todiu”, „La Raie”, „La Bicu” și „La Chicură”⁴⁴. La Cîmp, gospodăriile situate pe culmea dinspre Vașcău folosesc apa izvorului „Ponoraș”⁴⁵. Toți locuitorii din Cîmp-Moți utilizează apa celor patru izvoare aflate în hotar: cel de la capătul dinspre Cîmp, apoi „La Baboș” (2 km peste deal), „La Vălaie”, și „Ponor”⁴⁶. În localitățile fără izvoare au fost săpate fîntini de mare adîncime (situate, pentru a putea într-

³⁷ Informator: Pașcu Iuliana, nr. 1919, nr. 148, Parhida

³⁸ Arh. St. Oradea, *Fond Prefectura...*, dosar 166, f. 294 v.—295; informator Popa Floare, nr. 1915, nr. 20, Săucani

³⁹ Arh. St. Oradea, *Fond Prefectura...*, dosar 166, f. 273, 277—277 v., 294—294 v., 294 v.—295 etc.

⁴⁰ Informatori: Ștefănică Ioan, ns. 1915, nr. 37, Goilean Maria, ns. 1918, nr. 48, Goila

⁴¹ Informator: Todor Vasile, ns. 1906, nr. 20, Cîmp

⁴² Informator: Pojega Gheorghe, ns. 1921, nr. 10, Hodișel

⁴³ Informator: Popuța Gafia, ns. 1921, nr. 88, Bulz

⁴⁴ Informatori: Ștefănică Ioan, ns. 1915, nr. 37, Goilean Maria, ns. 1918, nr. 48, Goila

⁴⁵ Informator: Todor Vasile, ns. 1906, nr. 20, Cîmp

⁴⁶ Informator: Copil Nicolae, ns. 1921, nr. 4, Cîmp-Moți

cepta pinza freatică în vâi), două în cazul satului Saca („Fintina Dorului” și „Fintina Budeștilor”)⁴⁷, cite patru în cazul satelor Săliște de Beiuș („Fintina Pitușăștilor” (fig. 7), „Fintina Moaței”, „Fintina Albului”, „Fintina de la Cărbuni”)⁴⁸ și Mizieș („Fintina Cucului”, „Fintina Calului” (fig. 8), „Borțica” și „Irodul”)⁴⁹ etc. Izvoarele și fântinile din hotar sînt completate pentru unele necesități (adăpatul vitelor, topitul cînepii) de apa piraielor și a vilcelelor, cu cursuri intermitente.

În cazul unora dintre localitățile amintite existența în momentul de față a unor distanțe apreciabile de sursa de apă este rezultatul evoluției istorice, legată de schimbarea structurii vetrei satului, mai ales prin acțiunea de comasare și aliniere a satelor bihorene, inițiată de autoritățile austriece începînd cu anul 1769⁵⁰, acțiune care a însemnat transformarea satelor răsfirate sau de tip nuclear — cu casele dispersate în hotar, (prin vâi, curături etc.) și în funcție de sursele de apă —, în sate compacte cu structură geometrică, situate în cea mai mare parte pe culmi sau interfluvii. Așa se explică parțial faptul că unele localități care se confruntă astăzi cu dificultăți în ceea ce privește alimentarea cu apă: Saca, Săliște de Beiuș, nu sînt amintite ca deficitare la acest capitol de documentele amintite. Desigur este doar o explicație parțială, pentru că trebuie avută în vedere și diferența de ritm existențial între deceniile de la jumătatea secolului al XVIII-lea și a doua jumătate a secolului al XX-lea. Accelerarea ritmului de desfășurare a existenței umane, face ca distanțe din ce în ce mai mici să fie considerate astăzi ca neconvenabile, cu toată perfecționarea mijloacelor de transport. Surse de apă situate la distanțe de o jumătate de oră sau chiar o oră de mers pe jos, erau considerate ca acceptabile de omul secolului al XVIII-lea, dar devin de neconceput pentru omul zilelor noastre. În aprecierea gradului de dificultate în alimentarea cu apă a localităților uneori nici lungimea distanțelor nu este cea mai elocventă, ci greutățile legate de transportarea ei (urcușuri în pantă accentuată, lipsa unor drumuri de calitate, care îngreunează folosirea unor mijloace de transport).

Și în cadrul acestei categorii de localități sînt valabile cele două modalități de folosire a apei:

a. *transportată acasă* și utilizată exclusiv pentru băut și făcut mincare (de obicei cu cîntile și mai rar cu butoaiele din cauza cantităților mai mici de apă necesare; vezi punctul 1).

b. *direct la sursă*, pentru spălat, adăpatul vitelor, topitul cînepii, răcirea instalației de distilat țuica.

⁴⁷ Informatori: Ciorna Ioan, ns. 1900, nr. 3, Costea Ana, ns. 1915, nr. 99, Saca

⁴⁸ Informatori: Pituș Marta, ns. 1916, Pantea Pavel, ns. 1939, nr. 49, Săliște de Beiuș

⁴⁹ Informatori: Matiu Eva, ns. 1926, nr. 3, Tomescu Floare, ns. 1930, nr. 121, Mizieș

⁵⁰ V. Maxim, I. Godea, *Considerații istorice și demografice privind tipologia așezărilor rurale din nord-vestul României*, în *Biharea*, II, 1974, Oradea, 1975, p. 15

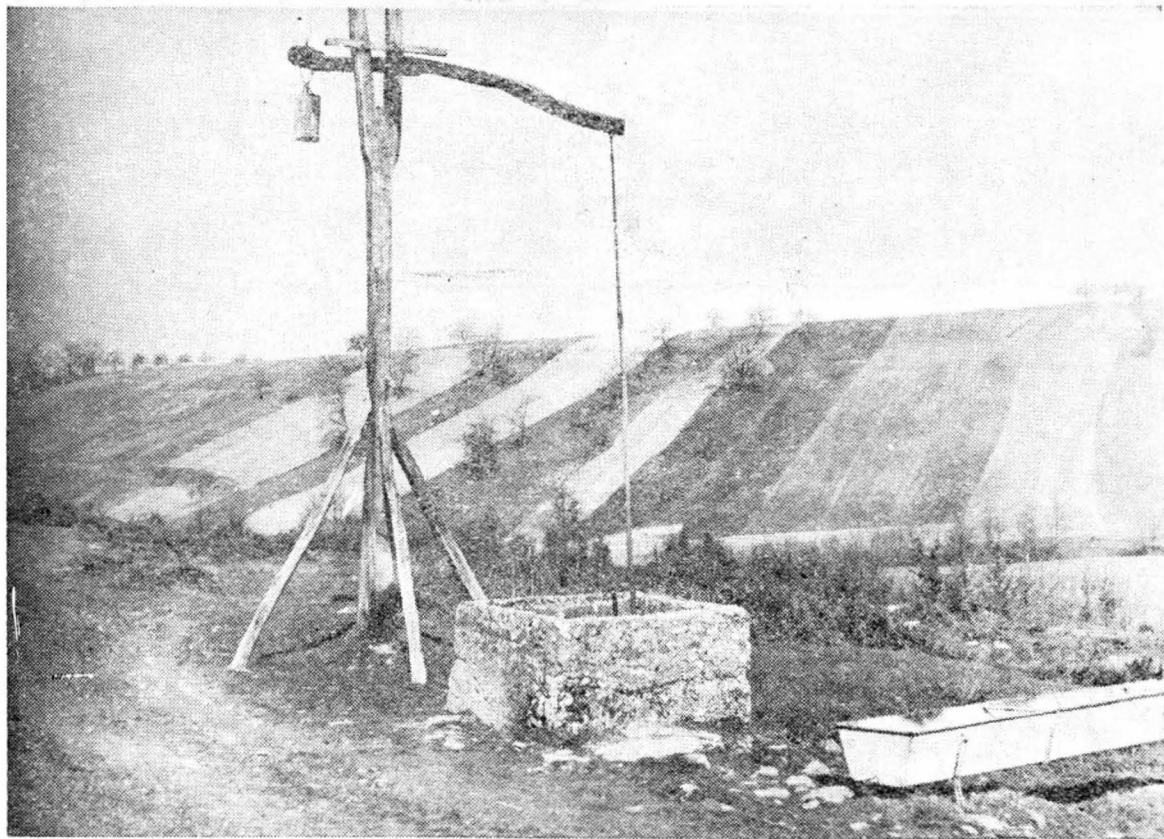

Fig. 7. Fântina Pituțăștilor — Săliște de Beiuș

Fontaine des Pituțăștilor — Săliște de Beiuș

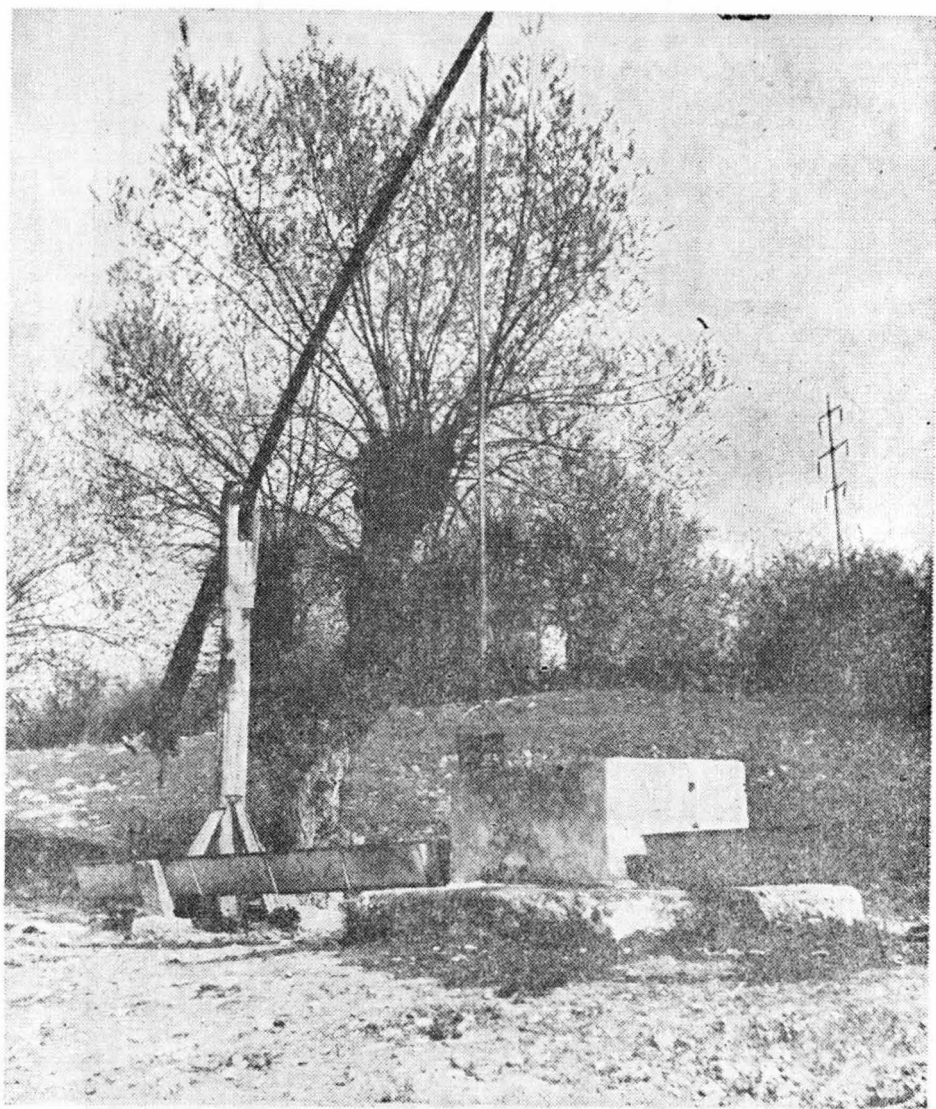

Fig. 8. Fintina Calului — Mizieș
Fontaine du Cheval — Mizieș

3. Sate care au în vatra sau în hotarul lor fintini, izvoare sau cursuri de apă, dar în cantități insuficiente sau greu accesibile unei părți a locuitorilor. În această categorie se înscrie Cresuia — cea mai mare parte a satului, situată sus, pe interfluviu — care, deși beneficiază de câteva fintini cu izvor de mare adâncime și de o vale nu prea îndepărtată, utilizează încă, pentru unele necesități, apa de ploaie. Într-o situație identică se află unele gospodării din satul Colești, situate la cea mai mare altitudine.

Toate aceste categorii de localități, deficitare într-un grad mai mic sau mai mare în apă provenită din sursele obișnuite, sînt nevoite să apeleze la altă sursă de apă și anume la apa din precipitații, pentru a economisi timp și forță de muncă, pentru a scurta distanțele, avînd astfel asigurată cea mai mare parte a necesarului de apă în gospodărie.

III. MIJLOACE TEHNICE DE ACUMULARE ȘI RETENȚIE A APEI DIN PRECIPITAȚII

Folosirea directă de către om a apei provenită din precipitații cunoaște o mare răspîndire teritorială, mai ales în regiunile cu un climat mai arid, izvoarele istorice și arheologice consemnînd cisterne pentru captarea apei de ploaie încă în Fenicia antică⁵¹, Creta Minoică⁵², Grecia clasică⁵³ etc. De altfel apa din precipitații este utilizată pînă în zilele noastre, nu numai în regiuni care prin poziția lor geografică nu au alte surse de apă, — cum ar fi unele regiuni din Africa tropicală⁵⁴ — literatura de specialitate consemnînd folosirea ei și în regiuni mai nordice, cu climat mai umed, din Polonia sau Jugoslavia⁵⁵.

Trebuie însă precizat că spre deosebire de țările cu un climat mai arid — tropical sau subtropical — în țările nordice, temperate, în care se încadrează și țara noastră, folosirea apei din precipitații are un caracter sporadic, limitată la unele localități cu condiții geomorfologice și hidrologice speciale, de tipul celor menționate mai sus pentru Bihor.

⁵¹ Sabatino Moscati, *Lumea fenicienilor*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 129

⁵² Paul Faure, *Viața de fiecare zi în Creta lui Minos*, Editura Eminescu, București, 1977, p. 196

⁵³ Robert Flacelière, *Viața de toate zilele în Grecia secolului lui Pericle*, Editura Eminescu, București, 1976, p. 23

⁵⁴ Frank Willet, *African Art*, Thames and Hudson, London, 1977, p. 129

⁵⁵ I. P. Dekowski, *Przemiany tradycyjnego pozwienia wiejskiego na obszarze Polski Srodkowej*, în *Prace i materialy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Lodzi, seria etnograficzna*, 1979, nr. 20, Warszawa-Lodz, 1979, p. 219; Rade Rakita, *Janj, economy, ergology and technology*, în *Recueil des travaux de l'Institut Ethnographique*, tome 9, Institut Ethnographique de l'Academie Serbe des Sciences et des Arts, Beograd, 1979, p. 107—273

Utilizarea de către om a apei provenită din precipitații pune problema creerii unor mijloace de captare și mai ales de retenție, pentru că, în timp ce captarea apei se face relativ repede din ploi, topirea zăpezii, utilizarea este eșalonată în timp, inclusiv în intervalele fără căderi de precipitații.

1. Cele mai vechi mijloace de acumulare a apei din precipitații, utilizate pe scară largă pînă în zilele noastre, alături de altele mai perfecționate, sînt **bazinele simple**, de forme și dimensiuni variabile, săpate de cele mai multe ori în straturi de argilă superficială, impermeabilă, cunoscute în Bihor sub denumirea cea mai frecventă de „gropoaie”, cuvînt de substrat dacic⁵⁶, mai rar de „tăuri”, folosind un termen provenind din limba maghiară⁵⁷.

a. Din punct de vedere morfologic gropoiul este alcătuit din *groapa sau bazinul propriu-zis cu accesoriile sale*. Groapa are rar o formă rectangulară, de cele mai multe ori fiind circulară, cu diametre cuprinse între 1 și 10 m, în funcție de configurația terenului și de nevoile de apă ale proprietarului; adîncimea variază între 1 și 3 m, în raport cu grosimea stratului de argilă, necesitățile proprietarului și configurația terenului; groapa este prevăzută cu *gură sau guri de alimentare*, prelungite cu *șanțuri sau rigole de colectare a apei* (fig. 9). De regulă, gropoaiele sînt *îngrădite cu garduri vii*, formate mai ales din desigururi de răchită (fig. 10), cu *garduri de spini, de nuiele* (fig. 11) sau de *stinghii* (fig. 12), care în unele cazuri iau adevărate forme arhitecturale (Poiana-Tășad, Hodișel). Uneori, cazul tipic al satului Poiana-Tășad, gropoaiele au din punct de vedere al împrejurării o situație privilegiată chiar față de curte sau grădină, care adesea sînt neîngrădite. Gardurile sînt prevăzute cu porțițe (fig. 13) sau pîrleazuri (fig. 12), care facilitează accesul în incinta gropoiului. Tot pentru a împiedica accesul animalelor, în cazul unor gropoaie situate în curte și neîngrădite, se așază spini deasupra apei. Pentru a ușura scoaterea apei din gropoi și pentru a împiedica producerea unor accidente, de cele mai multe ori se amenajează o *punte* formată din scinduri sau bîrne de lemn (fig. 14), care înaintează deasupra oglinzii apei. Multe gropoaie sînt asociate cu vâlaie pentru adăpatul vitelor (fig. 10).

Morfologia prezentată pînă aici corespunde celor mai simple gropoaie; există și *gropoaie cu amenajare mai complexă*, amenajare care se referă în principal la: zidirea gropii cu piatră ca și în cazul fîntinilor (fig. 15, 16), cimentarea gropii și acoperirea ei cu *blăni de lemn* (fig. 17), cu *placă de ciment* (fig. 18), cu un *capac de scindură sau de tablă*, ridicarea unui *ghizd de lemn sau de beton*. De dată mai recentă, aceste amenajări au drept scop îmbunătățirea calității apei acumulate sau mărirea volumului de retenție.

⁵⁶ DEX, p. 385

⁵⁷ *Ibidem*, p. 944

Fig. 9. Modalitate de alimentare cu apă a gropoiului cu apa din șanțul de la marginea drumului — Poiana-Tășad

Moyen d'alimentation de la grande fosse avec l'eau du fossé qui borde la route — Poiana-Tășad

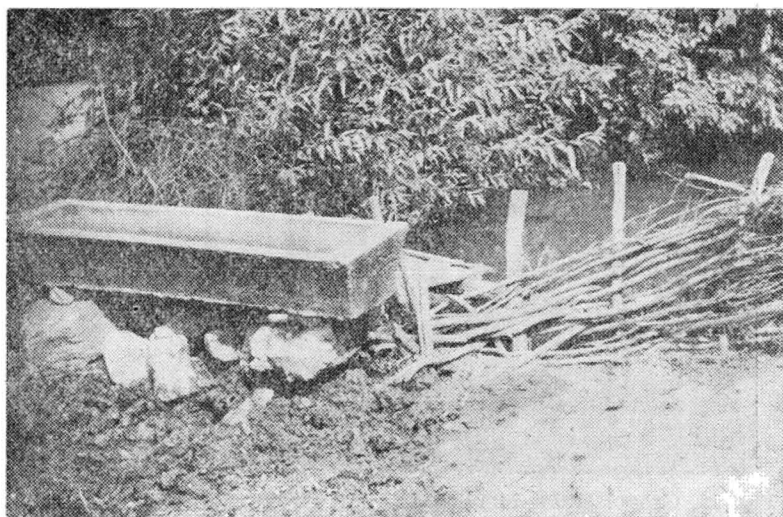

Fig. 10. Gropoi cu valău — Hodișel

Grande fosse à auge — Hodișel

Fig. 11. Gropoi îngrădit cu nuiete, situat în grădină — Poiana-Tășad.
Grande fosse clôturée de branchages entrelacés située dans le jardin —
Poiana-Tășad

Fig. 12. Gropoi situat în uliță, îngrădit cu stinghii și prevăzut cu
pîrleaz — Poiana-Tășad
Grande fosse située dans la rue du village, clôturée de traverses
en bois et prévue d'un échelier — Poiana-Tășad

Fig. 13. Gropoi îngrădit cu stîngii și nuiiele, situat în curte și alimentat cu apă din șanțul de la marginea drumului — Poiana-Tășad

Grande fosse clôturée de traverses et de branchages entrelacés, située dans la cour et alimentée du fossé qui borde le chemin —
Poiana-Tășad

Fig. 14. Portița și puntea care înaintază deasupra gropoiului ușurînd scoaterea apei — Poiana-Tășad

Petite porte et pont qui s'avance au dessus de la grande fosse pour faciliter le puisement, de l'eau — Poiana-Tășad

Fig. 15. Gropoi zidit cu piatră — Mizieș
Grande fosse maçonnée à pierre — Mizieș

Fig. 16. Gropoi zidit cu piatră, situat în uliță și folosit de mai multe familii — Cîmp-Moși

Grande fosse maçonnée à pierre, située sur le chemin du village et servant à plusieurs familles — Cîmp-Moși

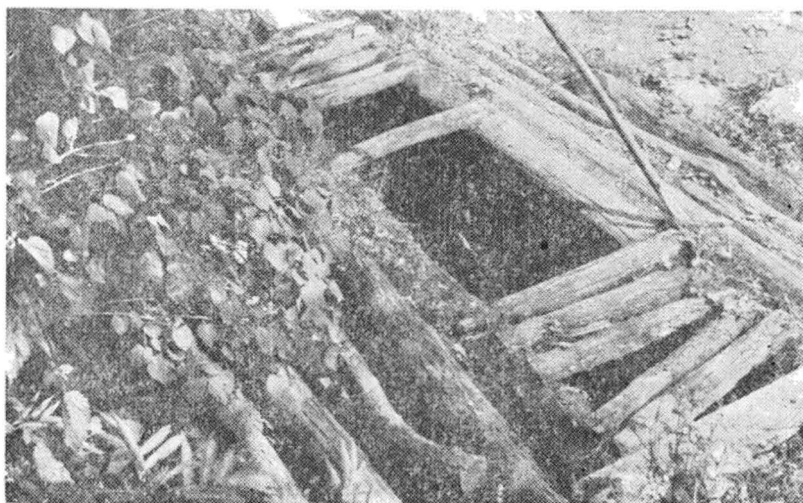

Fig. 17. Gropoi zidit cu piatră și acoperit cu stinghii de lemn — Colești
Grande fosse maçonnée à pierre et couverte de traverses en bois —
Colești

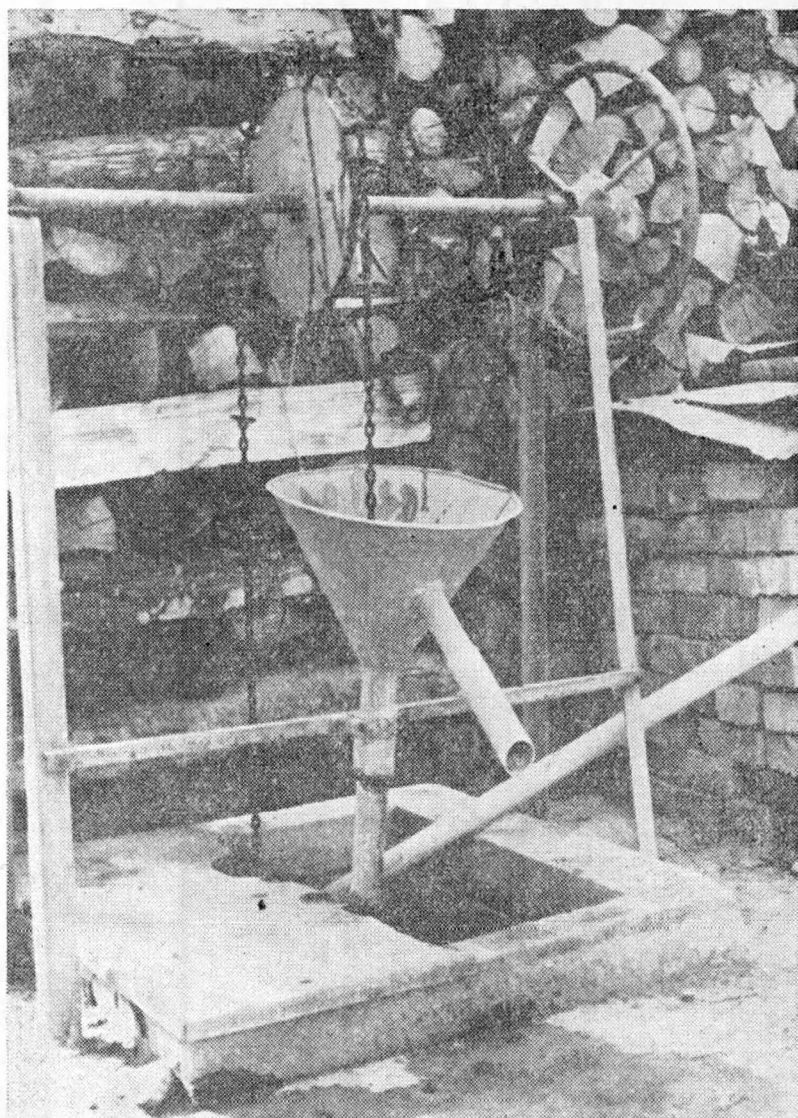

Fig. 18. Gropoi acoperit cu placă de ciment; sistemul cu „manivelă” de scoatere a apei, într-o variantă modernă — Mizieș

Grande fosse couverte d'une plaque de ciment; le système à „manivelle” pour puiser l'eau, dans une variante moderne — Mizieș

b. *Surse de alimentare.* După cum am precizat deja, sursele de apă sint aproape exclusiv precipitațiile lichide (ploaia) și solide (zăpada). Apa de ploaie se scurge în mod natural în gropile de acumulare sau este condusă prin rigole. Frecvent, pentru alimentarea gropoaielor este folosită apa din șanțurile de la marginea drumului, care se scurge în mod natural (fig. 9) sau este deviată printr-un mic stăvilar înspre gropoi. În mod curent, în același scop este utilizată apa de precipitații captată în grădini și livezi, pe pășune.

Cînd după toamne secetoase urmează iarni geroase, cu puțină zăpadă, se procedează adesea la umplerea gropoaielor cu zăpadă, strînsă de prin grădini și livezi, cărată cu sacul sau cu targa, pusă în gropoi și bătătorită cu picioarele, zăpadă care prin topire asigură o cantitate de apă suficientă chiar și pentru situația în care și primăvara ar fi săracă în precipitații⁵⁹. Zăpada era utilizată și în cazul în care înghețau gropoaiile așa de puternic încît prin „burdușul” tăiat cu securea în gheață nu se putea lua apă. În acest caz se topea zăpada în cânti puse la foc și cu apa rezultată erau adăpate vitele⁵⁹.

Pînă la apariția fintinilor cu captarea apei de ploaie de pe acoperișul caselor, o altă sursă de alimentare folosită mai ales în cazul verilor secetoase era apa din riuri și din fintinile cu izvor, care, așa cum am văzut, în multe localități — Mizieș, Cîmp-Moți, Hodișel, Călacea, — era dusă cu sacalele și depozitată în aceste bazine⁶⁰.

c. *Modalitățile de scoatere a apei* sint cele utilizate și în cazul izvoarelor și fintinilor, adică:

— direct cu mina, în cazul în care oglinda apei este aproape de nivelul de călcare al solului (Poiana-Tășad, Hodișel);

— cu cîrligul, rar cu frînghia sau lanțul, sistemul cel mai des folosit; în legătură cu utilizarea lui trebuie pusă și dezvoltarea punții amintite mai sus;

— cu cumpănă și contragreutate, sistem întîlnit frecvent în cazul satelor Saca (fig. 19) și Săliște de Beiuș, la gropoaiile ghizduite;

— cu manivelă (cu roată, cu „vîrtălău”), mai nou în cazul gropoaielor, întîlnit în satul Mizieș (fig. 18)⁶¹.

d. *Utilizarea apei.* Rezerva de apă oferită de gropoi a avut și mai are încă multiple întrebuințări. Pînă în urmă cu cîteva decenii apa anumitor gropoai era folosită drept apă potabilă pentru oameni, în satele

⁵⁸ Informatori: Herdea Ioan, ns. 1898, nr. 102, Dan Ștefan, ns. 1913, nr. 53, Mizieș; Ilieș Teodor, ns. 1925, nr. 322, Popa Ioan, ns. 1919, nr. 120, Bala Ioan, ns. 1907, nr. 271, Călacea; Ungur Gheorghe, ns. 1938, nr. 18, Hodișel

⁵⁹ Ibidem

⁶⁰ Informatori: Herdea Ioan, ns. 1898, nr. 102, Dan Ștefan, ns. 1913, nr. 53, Mizieș; Anton Gheorghe, ns. 1921, nr. 111, Huț Ioan, ns. 1911, nr. 122, Călacea; Pojega Gheorghe, ns. 1921, nr. 10, Hodișel

⁶¹ Pentru problemele privind scoaterea apei din fintini vezi: Tereza Mozes, op. cit.; Corneliu Bucur, *Evoluție și tipologie în sistematica instalațiilor tradiționale din România*, extras din *Cibintum pe anii 1974—1979*, Sibiu, p. 120—121

Fig. 19. Gropoi obștești, cu utilizări multiple — Saca
Grande fosse commune, à multiples emplois — Saca

Olcea, Călacea, Hodișel. În acest scop, locuitorii satelor amintite aveau în mod obișnuit cite 2 gropoaie: unul pentru oameni, altul pentru animale. Cele două categorii de gropoaie nu se deosebesc morfologic, deosebirea fiind numai de ordin funcțional. Servind pină în urmă cu câteva decenii ca unică sursă de apă potabilă, aceste gropoaie s-au bucurat de o mai mare atenție din ceea ce privește locul de amplasare, sursele de alimentare și luarea unor măsuri cu caracter igienic. Astfel, erau plasate exclusiv în ogrăzi cu pajiști, de regulă locuri neaccesibile animalelor, evitându-se locurile arate și săpate. Alimentarea lor s-a făcut cu apă de ploaie strinsă numai de pe locuri înțelenite. Sint îngrădite fără excepție, de obicei cu garduri vii, care prin umbra lor mențin apa rece. De la apariția fintinilor care captează apa de ploaie pe acoperișul caselor această categorie de gropoaie și-a pierdut funcționalitatea, în favoarea acestora din urmă, sau în alte cazuri (Olcea, Călacea) în favoarea apei potabile oferită de rețeaua de apă curentă introdusă în ultimele decenii.

Dacă drept apă potabilă apa gropoaielor a fost utilizată într-un număr redus de sate, în schimb și-a găsit cea mai largă întrebuințare la *adăpatul vitelor*, acasă ori la pășune. Accesul vitelor la apa gropoaielor era foarte rar direct, de cele mai multe ori apa fiind scoasă în vâlaie, sau, în timpul iernii, era dusă direct în grajd.

De asemenea, în toate satele cercetate apa gropoaielor a fost folosită *pentru gătit și pentru spălat*. Dacă pentru gătit în prezent se utilizează apa din alte surse, pentru spălat continuă să fie folosită apa gropoaielor.

Ținând cont de materialele din care erau construite casele și celelalte componente arhitecturale ale curții tradiționale țărănești (lemn, paie, trestie), pasibile în orice moment de incendii devastatoare, apa gropoaielor a servit și ca principală armă de luptă *contra acestor calamități*, de foarte multe ori stingerea unui incendiu epuizând apa gropoaielor unui sat întreg⁶². Tot din aceste considerente, în multe localități aria este amplasată lângă gropoaiele din pășune, pentru ca fiecare proprietar să aibă posibilitatea umplerii cu apă a butoaielor care se amplasează lângă fiecare stog (Saca, Teleac, Săliște de Beiuș). Din momentul amenajării ariilor comune — legat de folosirea mașinii de treierat acționată de forța aburului — apa și-a mărit sfera de întrebuințare la arie, prin alimentarea locomobilei. Pentru deservirea „cazanului“ cu apă, în satele de la poalele Munților Codru-Moma cercetate de noi, Hodișel, Olcea, Călacea, exista un „apar“ în echipa de „rizeși“ care lucrau la batoză, a cărei singură sarcină era transportarea apei pentru alimentarea locomobilei⁶³.

Nu în ultimă instanță, apa gropoaielor a fost și este încă utilizată la *topitul cînepii*, activitate desfășurată an de an, asemenea unui ritual, de către femeile din toate satele, pină în urmă cu câteva decenii, sporadic

⁶² Informator: Heredia Ioan, ns. 1898, nr. 102, Mizieș

⁶³ Informatori: Borza Gheorghe, ns. 1913, nr. 44, Hodișel; Bala Ioan, ns. 1907, nr. 271, Călacea

și astăzi. Pentru topitul cinerii se amenajază „topile“, tot niște gropoaie, însă de o adâncime mai mică. De remarcat că topile se amenajau nu numai în satele deficitare în apă, ci și în alte sate, unde distanțele mari față de văi făceau mai rentabilă săparea acestora, cazul unor sate răsfirate, cum ar fi unele cătune aparținând comunelor Roșia și Bulz⁶⁴. S-au amenajat topile chiar la marginea văilor sau a riurilor, în acest caz alimentarea făcându-se din apa acestora⁶⁵.

Apa anumitor gropoaie deservește în mod curent cazanele de fiert țuică („pălincăriile“), acolo unde nu există alte surse de apă pentru răcire (Hodișel, Saca).

Deși și-au pierdut funcțiile inițiale, în satele Olcea și Călacea gropoaiele au fost menținute și după introducerea apei curente, apa lor fiind utilizată la udatul grădinilor.

În ceea ce privește locul de amplasare al gropoaiei, al raporturilor lor cu celelalte componente ale gospodăriei țărănești, remarcăm predilecția pentru săparea lor în grădini, departe de grajd și de grămada de gunoi și unde, cel puțin în anumite perioade al anului, nu aveau acces animalele. Sunt apoi gropoaiele situate în curte, în imediata apropiere a uliței, în cazul în care sursa de alimentare este apa din șanț și o altă categorie situată în uliță, în fața casei.

Din cele prezentate până în prezent rezultă existența unor *gropoaie obștești*, folosite de întreaga comunitate satească: cele de pe pășune, de la arie sau pălincărie. Cel mai semnificativ exemplu ni-l oferă gropoiul situat la capătul satului Saca dinspre Budureasa, de dimensiuni mari, cu cumpănă, lângă care sunt amplasate un șir de vălaie pentru adăpatul vitelor, pălincăria satului, tot aici fiind amplasată una din cele două arii ale localității (fig. 19). De el beneficiază practic toți locuitorii. Același statut îl au gropoaiele care flanchează ulița principală a satului Hodișel, proprietate a mai multor familii (de la 2 la 8—9), care le-au săpat, le întrețin și le folosesc împreună (fig. 20).

Bazinele simple cunoscute în Bihor sub numele de „gropoaie“ sunt cunoscute și în alte zone ale țării cu condiții geomorfologice asemănătoare, dintre care sunt menționate în literatura de specialitate „benturile“ de pe platforma Dumbovicului, din anumite părți ale Argeșului⁶⁶, din zona Viile Satu-Mare⁶⁷, la care se adaugă cele semnalate în Pădurenii Hunedoarei (Cerișor, Văləri)⁶⁸.

⁶⁴ Informatori: Bonca Nicolae, ns. 1938, nr. 60, Roșia; Piscoi Teodor, ns. 1919, nr. 333, Bulz

⁶⁵ Informator: Micăuș Avram, ns. 1928, nr. 70, Cîmpani de Pomezău

⁶⁶ Radu O. Maier, *op. cit.*, p. 642

⁶⁷ I. Iurasciuc, *op. cit.*, p. 179

⁶⁸ Informația ne-a fost pusă la dispoziție cu deosebită amabilitate de către prof. Ioan Sicoe, muzeograf-etnograf la O.P.C.N.J. Hunedoara — Deva, cărui îi mulțumim și pe această cale.

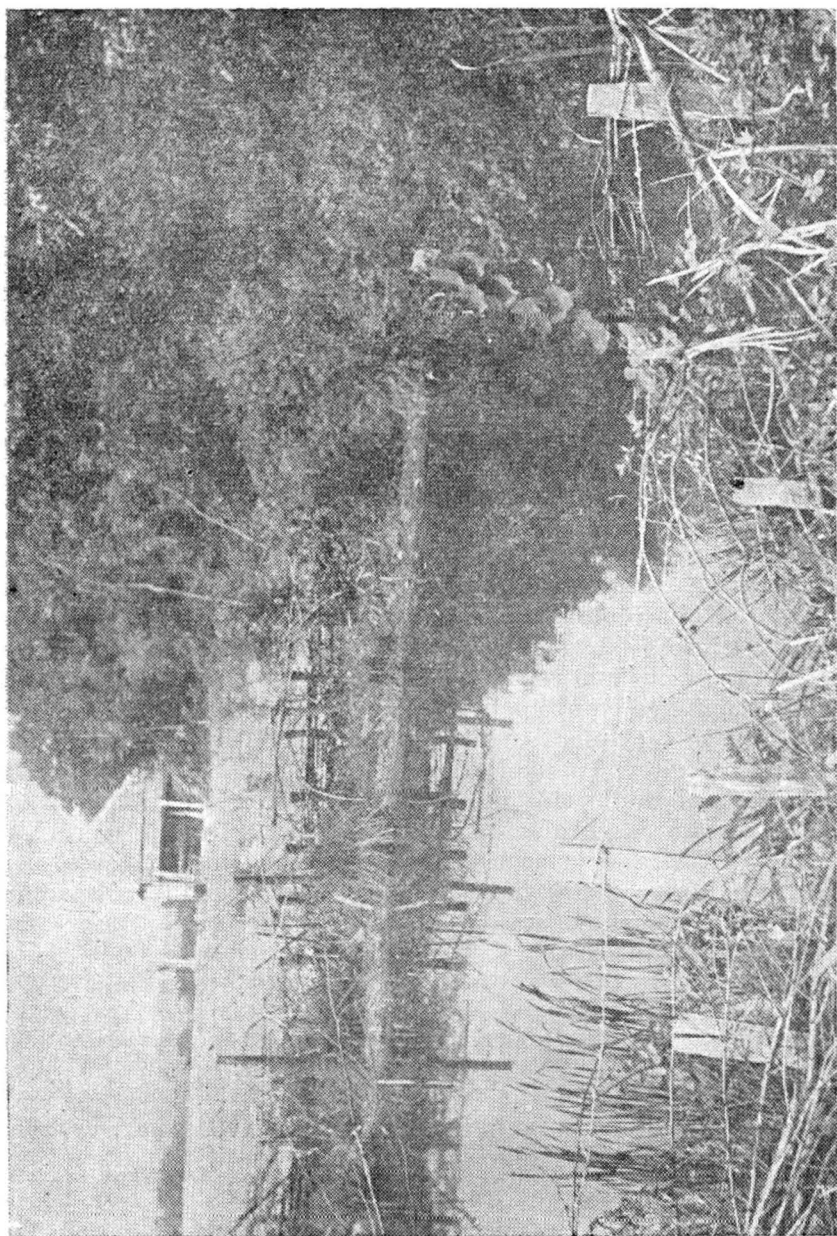

Fig. 20. Gropoi obște — Hodișel
Grande fosse commune — Hodișel

2. **Fintinile care captează apa de pe acoperișul caselor**, numite în Bihor și „fintini cu bazin“, în satele de pe platourile carstice ale Munților Pădurea Craiului și Codru Moma, „fintini cu apă de ploaie“ sau „fintini cu cetine“, în satele din zona Beiușului, în cele de pe dealurile Tășadului și de pe piemontul de la poalele Munților Codru. Ele constituie de fapt forme mai evoluat ale gropoaielor din care descind direct.

Apariția lor este strins legată de noutățile de ordin tehnic care apar în arhitectură, în primul rînd renunțarea la acoperișurile tradiționale, de paie sau trestie, în favoarea țiglei. În timp, în Bihor, primele fintini de acest gen au apărut în deceniile 4—5 ale secolului nostru, dar de o extindere a folosirii lor la scara unei întregi localități se poate vorbi numai în cazul ultimilor două decenii. În Bihor, după informațiile pe care le deținem, se pare că au apărut mai întîi în localitățile aparținătoare comunei Olcea (Olcea, Călacea)⁶⁹, apoi în satele din zona Beiușului (Mizieș, Teleac, Saca, Săliște de Beiuș), unde în ultimele două decenii au preluat masiv o mare parte din atribuțiile gropoaielor⁷⁰. Meșteri din zona Beiușului au construit primele fintini de acest gen în bazinul Crișului Repede, în urmă cu 15—20 de ani⁷¹. De aproximativ un deceniu, fintina cu captarea apei pe acoperișul casei a fost adoptată, fără însă a se generaliza, în satele de pe dealurile Tășadului (Poiana Tășad, Bucuroaia)⁷². Mai recent au început să se construiască „fintini cu bazin“ în localitățile de pe platoul carstic al Vașcăului, mai ales în localitățile Cîmp și Cîmp-Moți, unde în momentul de față sînt prezente în aproape toate gospodăriile⁷³. Generalizarea s-a făcut mai repede în satele care aveau cele mai mari dificultăți în alimentarea cu apă potabilă, înlocuind din acest punct de vedere gropoaiile, față de care oferă condiții igienice superioare: în primul rînd apa nu ia contact direct cu solul, ajungînd de pe acoperiș direct în fintină; apoi cele mai multe sînt prevăzute cu sisteme de filtrare a apei; fiind toate acoperite cu ghizduri masive, mai ales de ciment, mențin apa la temperaturi scăzute și în același timp nu permit contaminarea ei ulterioară; cele zidite cu piatră îmbunătățesc de foarte multe ori calitățile apei; nu în ultimă instanță, față de gropoi, prezintă avantajul unei curățiri mai rapide și mai ușoare.

⁶⁹ Informatori: Hamza Ioan, ns. 1910, nr. 244, Olcea; Huț Ioan, ns. 1911, nr. 122, Bala Ioan, ns. 1907, nr. 271, Călacea

⁷⁰ Informatori: Heredeia Ioan, ns. 1898, nr. 102, Mizieș; Crăciun Partene, ns. 1920, nr. 13, Teleac; Bîtea Dumitru, ns. 1928, nr. 72, Saca; Pituț Marta, ns. 1916, nr. 72, Săliște de Beiuș

⁷¹ Informatori: Matiu Mihai, ns. 1914, nr. 118, Bot Ioan, ns. 1928, nr. 182, Bra-dea Teodor, ns. 1930, nr. 21, Ponoară

⁷² Informatori: Matei Avram, ns. 1919, nr. 66, Petrică Gheorghe, ns. 1926, nr. 68, Poiana Tășad; Vușcan Ioan, ns. 1928, nr. 67, Pop Cotuna Ioan, ns. 1931, nr. 48, Bucuroaia

⁷³ Informatori: Bortîș Crăciun, ns. 1914, nr. 83, Cîmp; Copi Bumbu, ns. 1943, nr. 4, Cîmp-Moți

a. Morfologia:

— *Bazinul sau groapa fintinii*, săpată fie de către proprietar fie de către meșteri fintinari, este de obicei circulară și are adincimi cuprinse între 4 și 7 m și diametrul ce nu depășește 2 m (1,20—1,50, în satele din jurul Beiușului, 1,80—2,00 m în satele studiate din comuna Olcea și în zona Crișului Repede). Groapa este săpată mult mai larg decât diametrul final al fintinii, pentru a putea fi zidită. În satele Teleac, Saca, Săliște de Beiuș, diametrul gropii înainte de zidire este în jur de 3 m, diferența pînă la lărgimea finală fiind umplută cu piatră de râu, care în cazul unor localități lipsite de acest material (Mizieș) este adusă de la distanțe apreciabile. În satele Olcea, Hodișel, Călacea, grosimea zidului este de aproximativ 80 cm. Umplutura masivă de piatră are rolul de a limpezi apa și de a o „aspri”, făcînd-o mai plăcută la gust (apa pătrunde în umplutura de piatră — zidul neavînd lianți și în contact cu aceasta își modifică însușirile chimice)⁷⁴. Zidirea fintinii se face în exclusivitate de către meșteri fintinari. În satele în care groapa fintinii este cimentată lărgimea ei inițială este mai mică; se folosesc fie tuburile prefabricate de ciment, în acest caz se toarnă doar o placă de ciment pe fundul gropii, fie că zidul fintinii este turnat în cofraji, după care este „șprițuit” cu un strat mai fin de ciment. Spre deosebire de cel de piatră, zidul de ciment nu are aceeași acțiune benefică asupra apei. Dar, în anumite zone este obligatorie cimentarea gropilor din cauza straturilor în care sînt săpate: aluviuni depuse pe calcare, marne etc., roci cu permeabilitate ridicată sau cu fisuri. De aceea, zidul de ciment are în primul rînd rolul de a crea acea izolație impermeabilă fără de care n-ar fi posibilă retenția apei, spre deosebire de bazinele din zonele necarstice, săpate în exclusivitate în argilă, rocă prin excelență impermeabilă.

— *Ghizdul sau lada fintinii*, partea de deasupra nivelului solului, îmbracă forme diferite. Cele mai vechi, construite din lemn (birne prinse în cheatori, scinduri) sînt invariabil de formă pătrată, avînd baza formată din patru grinzi mai lungi, așezate direct deasupra gropii. Sînt prevăzute cu capace, care adesea pot lipsi (fig. 21). Ghizdurile de ciment — care astăzi predomină în Bihor — au o mare varietate de forme, înțînîndu-se în secțiune pătrată (fig. 22, 23, 24, 25), hexagonală (fig. 26, 28) octogonală, circulară (fig. 27). Interesant este sistemul de acoperire al fintinilor din localitățile Ponoară și Bratca, unde capacul este turnat într-un singur corp cu ghizdul, lăsîndu-se doar o deschizătură pătrată sau rotundă, atît cît să pătrundă găleata (fig. 27, 28).

b. Sistemul de captare al apei se compune dintr-o rețea de jghiaburi de lemn (fig. 21) sau de jgheaburi și tuburi de tablă, care urmăresc de jur împrejur streșina casei, uneori și a grajdurilor sau a altor acareturi acoperite cu țiglă și conduc apa în groapa fintinii. Este sistemul de „cetine” obișnuit, cu singura deosebire că apa scursă de pe casă este colec-

⁷⁴ Informatori: Jurj Nicolae, ns. 1926, nr. 44, Saca; Vaida Ioan, ns. 1934, nr. 27, Teleac

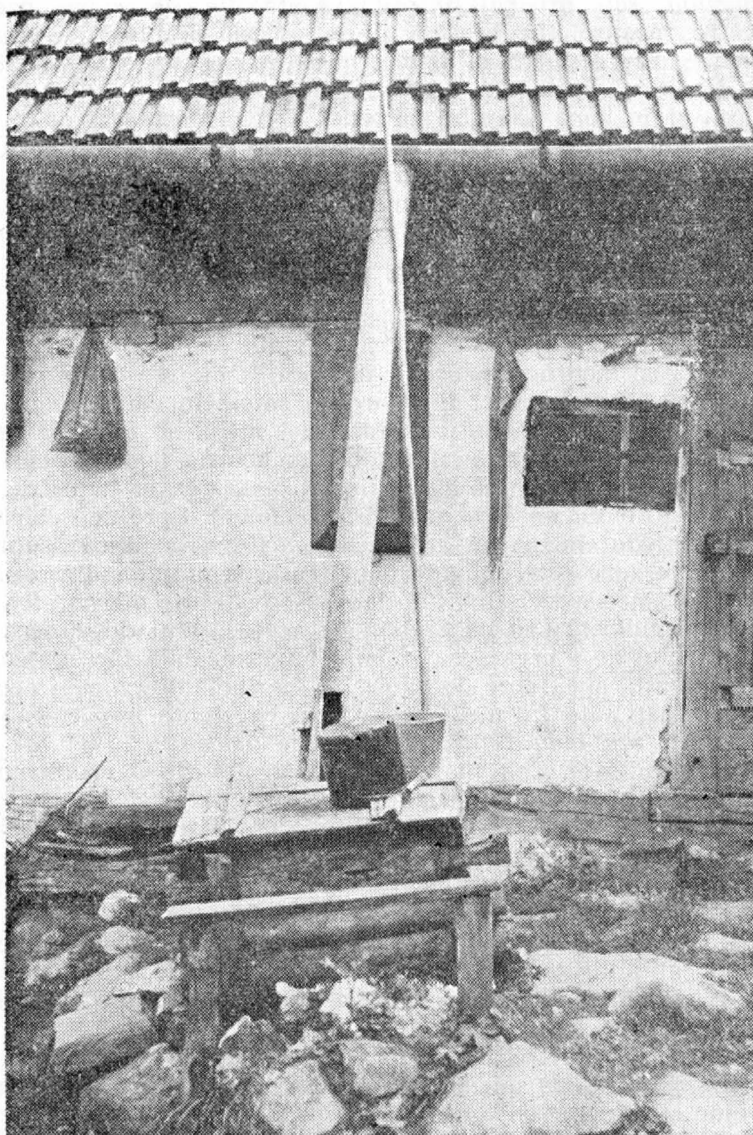

Fig. 21. Fântină „cu bazin”, cu ghiz de lemn — Colești
Fontaine „à bassin”, à construction extérieure en bois — Colești

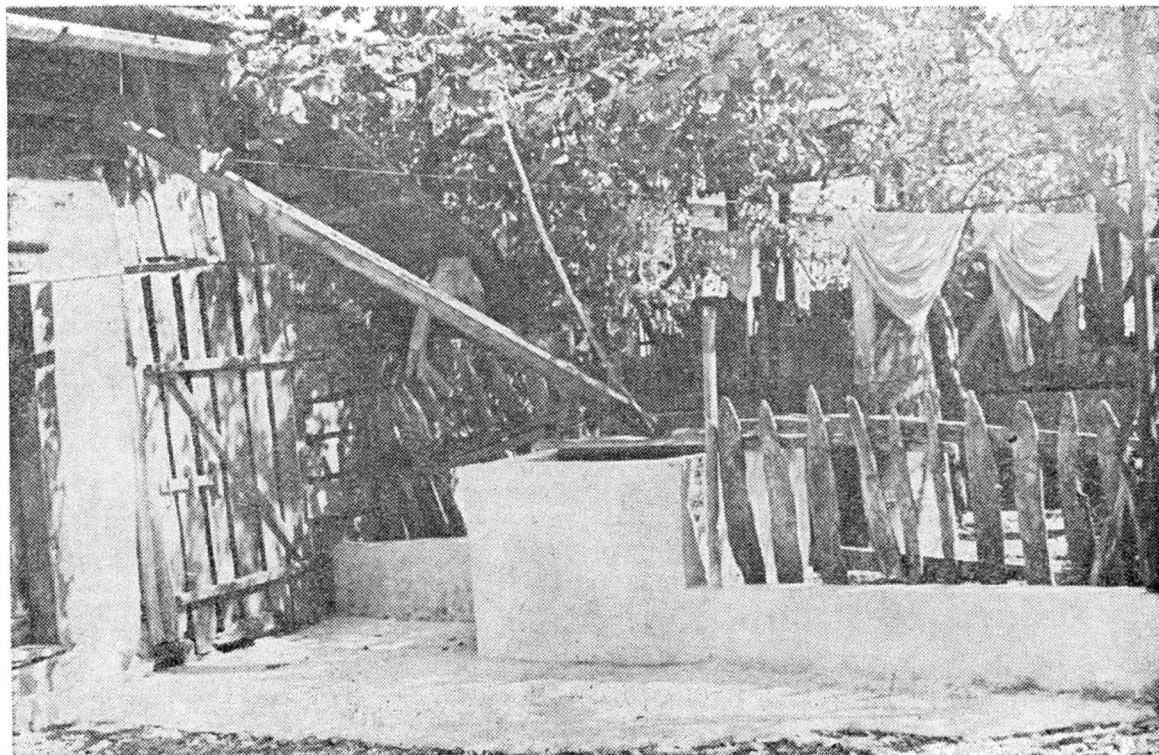

Fig. 22. Fântină „cu apă de ploaie” avînd sistemul de alimentare format din jghiaburi de lemn — Saca

Fontaine „à eau de pluie” ayant le système d'alimentation formé de caniveaux en bois

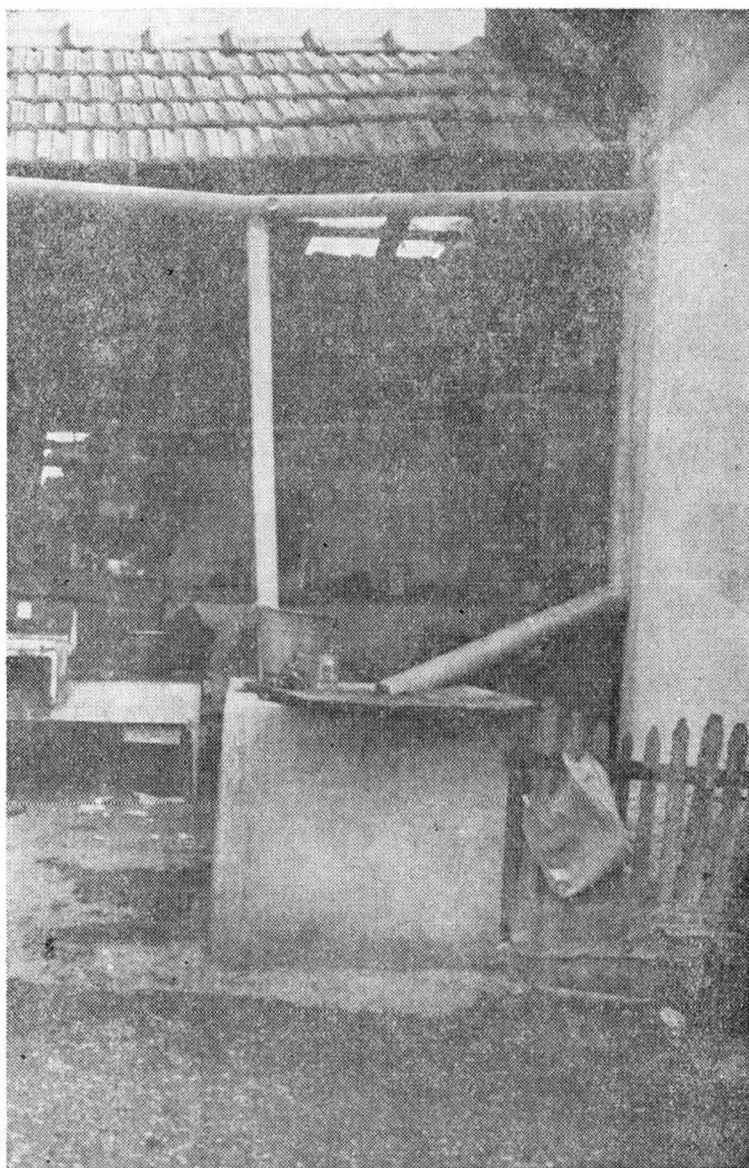

Fig. 23. Fântină „cu bazin“, cu două tuburi colectoare — Cîmp
Fontaine „à bassin“, avec deux tuyaux collecteurs — Cîmp

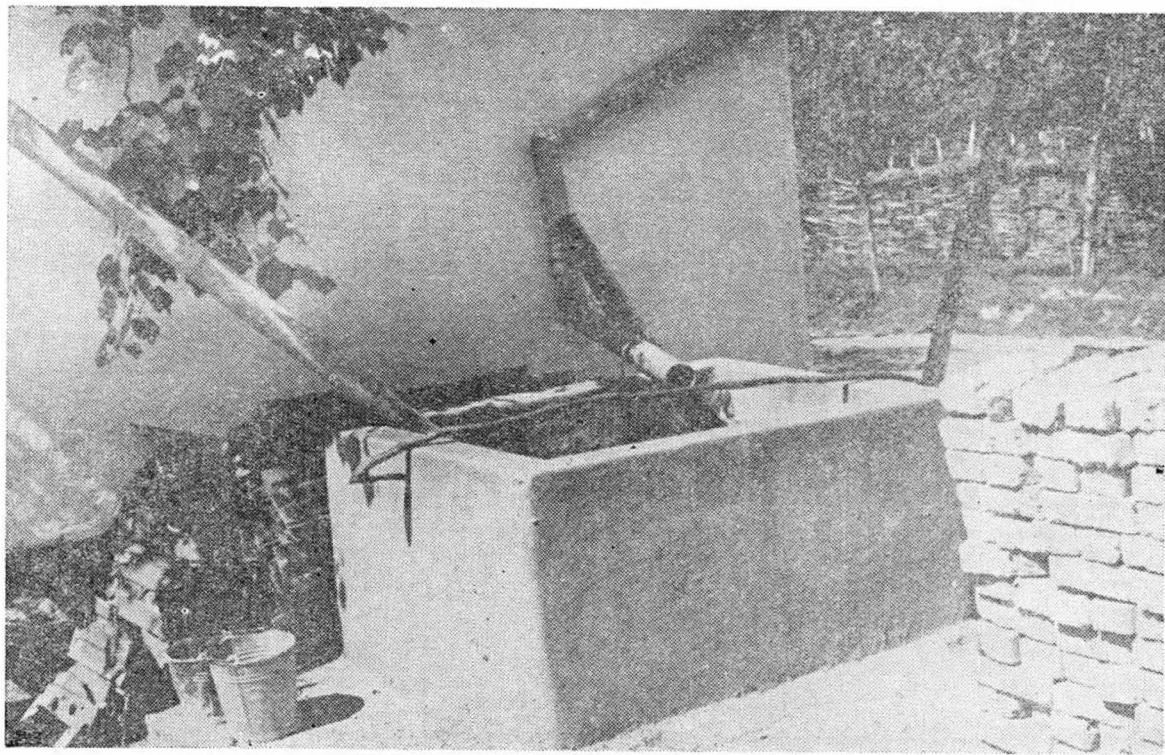

Fig. 24. Fântină „cu bazin”; sistemul de scoatere a apei cu cîrlig — Saca
Fontaine „à bassin”, système de puiser l'eau à l'aide d'un crochet — Saca

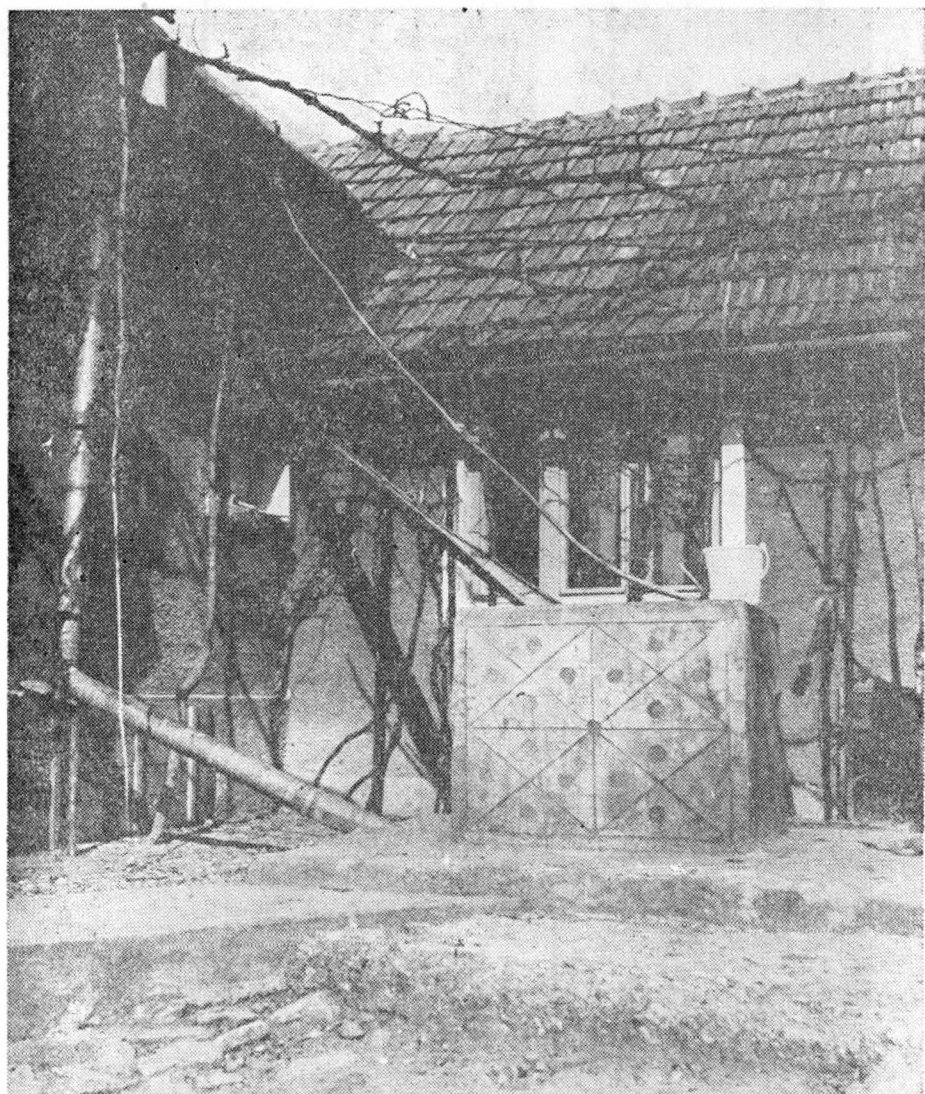

Fig. 25. Fântină „cu apă de ploaie” — Mizieș
Fontaine „à eau de pluie” — Mizieș

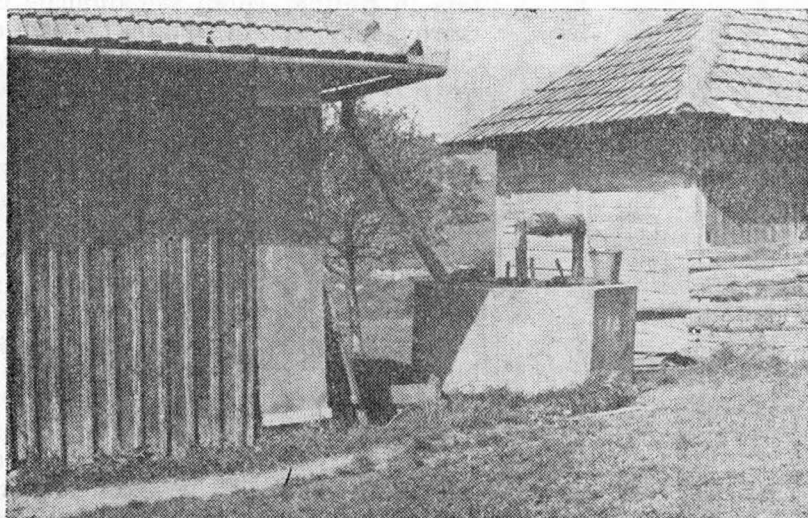

Fig. 26. Fântină „cu bazin“, cu ghizd de ciment, hexagonal — Ponoară
Fontaine „à bassin“, à construction extérieure en ciment de forme hexagonale — Ponoară

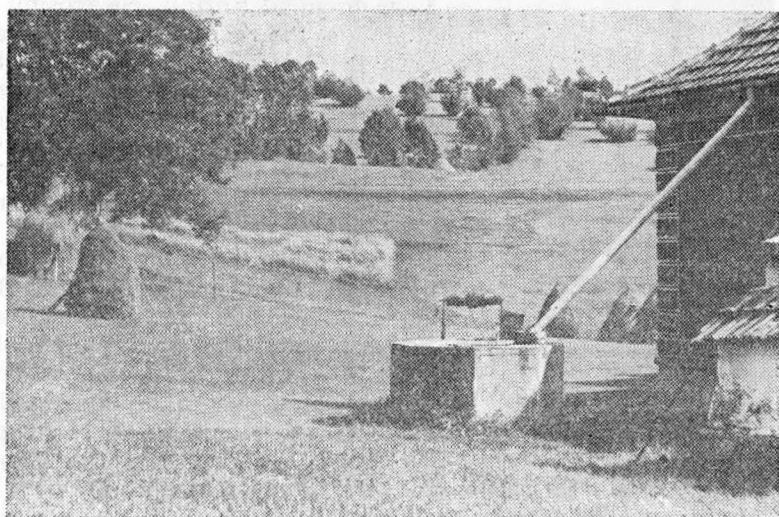

Fig. 27. Fântină „cu bazin“ — Ponoară
Fontaine „à bassin“ — Ponoară

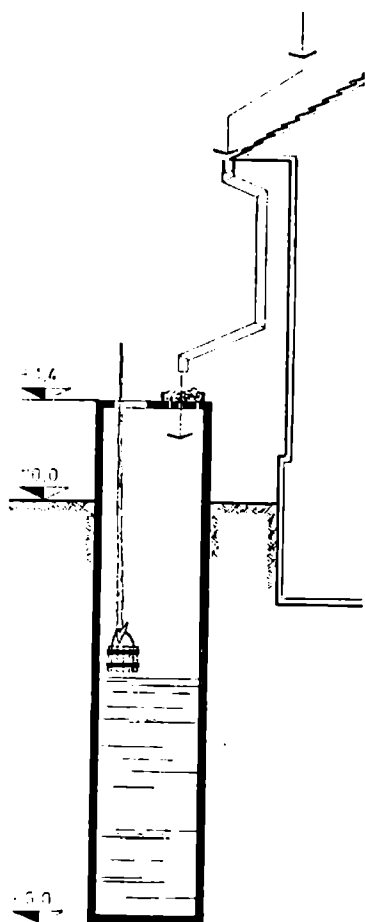

Fig. 28. Fântină „cu bazin” —
Bratca-Secătură
(desen Sandu Dumitru)
Fontaine „à bassin” — Bratca-
Secătură
(dessiné par Sandu Dumitru)

simea totală a filtrului pe care apa îl străbate înainte de a intra în bazin, fiind de aproximativ 15—20 cm (fig. 27, 28).

d. *Modalitățile de scoatere a apei în linii mari* sint aceleași ca și în cazul gropoaielor cu o amenajare mai complexă. Predomină folosirea cirligului (fig. 21, 22, 24, 25) și a manivelei (a „roții”, a „virtualului”,

tată în fântină. Tubul sau tuburile colectoare conduc apa în fântină, fie prin capacul ghizdului (fig. 21, 22, 23, 24, 25, 27), fie prin laterala sa, fie, în unele cazuri, prin peretele superior al bazinului (fig. 25, 28). Legătura dintre sistemul de „cetine” și fântină nu este permanentă, fiind întreprinsă ori de câte ori bazinul se umple cu apă. În momentul în care bazinul este plin, o porțiune mobilă a tubului colector este îndreptată în altă direcție, în alte situații tubul fiind prevăzut cu o deschizătură sub care se pune un disc de tablă, în așa fel încât să întrerupă scurgerea normală spre fântină.

c. *Sistemul de filtrare a apei.* Apa căzută pe acoperiș antrenează în drumul său o serie de impurități (praf sau corpuri mari: frunze, crengi etc.), care ajunse în fântină deteriorează calitățile apei, motiv pentru care oamenii au creat anumite modalități de filtrare a ei. Unul din ele, amintit deja, este umplutura de pietre care se bagă în jurul fântinii, cu grosimi ajungând până la 160 cm care contribuie la limpezirea prin decantare a apei și totodată la mineralizarea ei. Sistemul este propriu satelor: Săliște de Beiuș, Saca, Teleac, Hodișel, Olcea, Căcalea. Un alt „filtru” este o simplă plasă de sirmă amplasată la capătul tubului colector care reține impuritățile mai mari, frunze, crengi. Un filtru mai complicat am întâlnit în satul Ponoară și în cătunul Secătura al comunei Bratca, unde, deasupra gurii de deversare a apei în bazin, situată în capacul ghizdului, este instalat un grătar metalic, deasupra căruia este plasată o cutie de tablă, fără fund sau cu fundul găurit, umplută cu piatră, peste care se află un strat de nisip, gro-

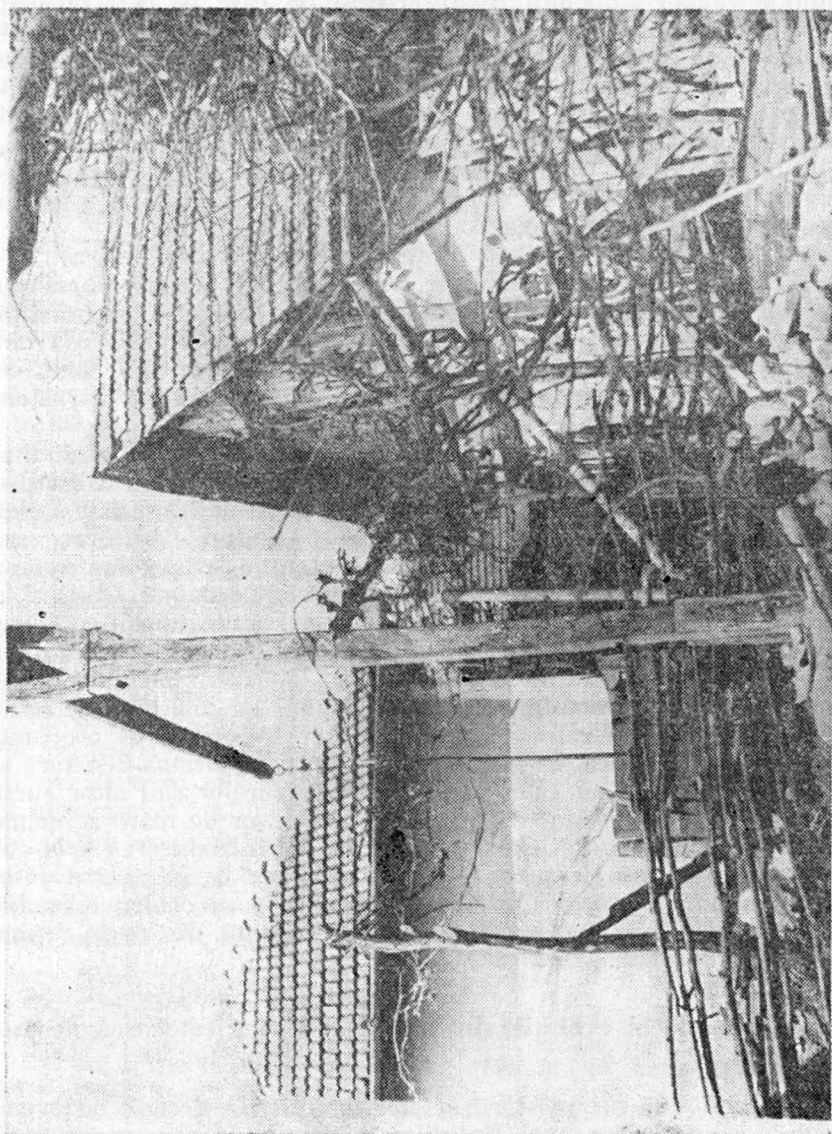

Fig. 29. Fântină „cu apă de ploaie”; sistemul de scoatere a apei cu cumpănă — Saca
Fontaine „à eau de pluie”; système de puiser l'eau au chadouf — Saca

fig. 26, 27, 28). Explicația utilizării în primul rînd a acestora este simplă: prima modalitate este cea mai economică și la îndemîna oricui, fiind în același timp adecvată adîncimii relativ reduse la care se găsește apa; folosirea roții pe scară largă se datorează și etapei în care au apărut fîntinile cu bazin, etapă în care sistemul cu manivelă tinde să se generalizeze la toate tipurile de fîntini. *Sistemul cu cumpănă și contragreutate*, întîlnit în satele Saca (fig. 29) și Săliște de Beiuș, este pe punctul de a fi complet abandonat, din considerente de folosire mai eficientă a spațiului, în primul rînd. Scoaterea apei cu *frînghia sau lanțul* (fig. 23) se practică numai în cazuri izolate, de obicei ca modalități de tranzit, pînă la construirea instalației cu manivelă.

e. *Sursele de alimentare*. Sursa principală este apa de ploaie sau rezultată din topirea zăpezii, captată pe acoperiș. Dar această sursă nu este exclusivă, deoarece, mai mult decît în cazul gropoaielor, se practică umplerea lor, în perioadele de secetă prelungită, cu apă provenită din fîntini cu izvor sau din ape curgătoare, adusă, după cum am văzut, cu butoaiile sau cisternele, modalitate practică pe scară largă în satele Mizieș și Hodișel⁷⁵.

f. *Utilizarea apei*. Calitatea superioară a apei tipului de fîntină în discuție, în raport cu cea a gropoaielor, îmbunătățirea continuă a calităților sale prin perfecționarea sistemelor de filtrare, prin curățire sistematică și dezinfectare periodică, prin construirea de coșuri de fum exterioare, care nu permit fumului să iasă prin țiglă și să contamineze apa, fac ca apa acestor fîntini să fie folosită pe scară largă drept *apă potabilă*. Chiar și în satele în care tradițional apa de băut a fost procurată din fîntini cu izvor, aflate însă la distanțe mari, astăzi s-a trecut la utilizarea apei fîntinilor cu bazin; datorită posibilității de a-și procura apa din imediata apropiere a casei, oamenii au renunțat la apa mai bună, dar mai greu de adus, de izvor, pentru o apă de calitate inferioară, dar mai comod de procurat. În unele sate însă: Măgura, Poiana Tășad, Bucuroaia, Bratca-Secătură și Bratca-Poiana, locuitorii au rămas credincioși izvoarelor sau altor surse de apă potabilă descoperite între timp: fîntini cu izvor de mare adîncime — pînă la 35—36 m. în satul Călacea — respectiv introducerea apei curente. Generală este însă folosirea apei fîntinilor cu bazin *pentru gătit, pentru spălat, adăpatul vitelor, stingerea varului, paza contra incendiilor*, astăzi, în satele în care beneficiază de apă curentă, din ce în ce mai mult la *udatul grădinilor*.

Tendințe actuale în evoluția alimentării cu apă a categoriei de sate analizate

Creșterea generală a bunăstării satelor în ultimele decenii a devenit incompatibilă cu folosirea apei fîntinilor cu bazin de acumulare drept

⁷⁵ Informatori: Dan Ștefan, ns. 1913, nr. 53, Mizieș; Borza Gheorghe, ns. 1913, nr. 44, Hodișel

apă potabilă, pentru gătit sau chiar pentru adăpatul vitelor. De aceea populația acestor localități a beneficiat în mod prioritar de grija organelor de stat județene și comunale, așa încît multe din satele amintite și-au rezolvat definitiv problema alimentării cu apă.

Rezolvarea parțială sau totală a problemei alimentării cu apă de bună calitate s-a făcut prin două modalități:

— foraje de mare adîncime, accesibile locuitorilor satelor în condițiile revoluției tehnico-științifice actuale; astfel de fintini cu izvor au apărut și continuă să se înmulțească în satele: Mizieș, Teleac, Saca etc.

— amenajarea unor rețele de apă curentă, tendință care caracterizează cel mai pregnant alimentarea cu apă a satelor bihorene în totalitatea lor în momentul de față. Referindu-ne numai la localitățile pe care le-am avut în vedere în prezenta lucrare, reamintim că satele Olcea și Călacea beneficiază de apă curentă de circa două decenii, furnizată de uzina de apă construită la Tinca⁷⁶. Locuitorii satului Măgura au captat și canalizat spre localitate apa unui izvor situat în versantul dealului care străjuiește satul, așa încît aducerea ei cu „marhele“ din Chișcău a rămas o simplă amintire⁷⁷. Locuitorii cătunului Poiana aparținător comunei Bratca au captat și ei două izvoare: „Cimpenii“ au captat și canalizat apa izvorului „Săncuța“, iar „Băcești“ folosesc apa izvorului „Fintina Lupoi“, ambele aflate în amonte, astfel că apa vine în sat prin cădere naturală⁷⁸. La Ponoară este în curs de realizare o conductă care captează izvoare din partea mai înaltă a satului, situată într-o zonă de șist, spre a alimenta partea satului din zona carstică numită „La Coțăști“⁷⁹. Există și cazuri cînd pentru alimentarea unor sate au fost captate izvoare situate în văi, mai joase decît așezarea, apa fiind urcată cu motopompele: Stracoș⁸⁰, cătunul Podie al satului Bulz⁸¹. Există de asemenea proiecte de captare a unor izvoare situate în amonte de satul Budureasa, pentru alimentarea cu apă a satelor Saca, Săliște de Beiuș, Teleac și Mizieș, ca și alimentarea cu apă a satelor Cîmp și Cîmp-Moși din rețeaua de apă potabilă a orașului Vașcău.

Canalizarea, introducerea apei în casă, o caracteristică a epocii contemporane, care-l fac pe omul zilelor noastre mult mai puțin dependent decît antecesorii săi de capriciile naturii⁸², oferă astfel posibilități igie-

⁷⁶ Dumitru Colțea, *op. cit.*, p. 175

⁷⁷ Informator: Curta Ioanichii, ns. 1930, nr. 69, Măgura

⁷⁸ Informator: Gherman Dumitru, ns. 1922, nr. 496, Bratca

⁷⁹ Informatori: Bradea Teodor, ns. 1930, nr. 21, Botiș Constantin, ns. 1938, nr. 11, Ponoară

⁸⁰ Informatori: Vușcan Ioan, ns. 1928, nr. 67, Balint Ioan, ns. 1932, nr. 104, Bucuroaia

⁸¹ Informator: Popuța Gafia, ns. 1921, nr. 88, Bulz

⁸² Ioan Ghinoiu, *Elemente geografice în cercetarea etnografică*, în R.E.F. 1970, nr. 1, p. 29.

nice și de confort la care doar în urmă cu câteva decenii locuitorii acestor sate nici măcar nu se puteau gândi. Noua generație nu mai cunoaște funcția gropiului, auzind doar din poveștile bătrînilor de situațiile dramatice din timpul marilor secete din trecut, cînd problema procurării apei devenea prioritară chiar și în perioadele de vîrf ale desfășurării muncilor agricole.

FONTAINES À BASSIN DE RETENUE DE L'EAU DES PRÉCIPITATIONS EN BIHOR

Résumé

On a abordé un thème qui n'a retenu que très peu l'attention des ethnographes roumains à savoir l'alimentation avec l'eau des localités déficitaires en cette substance indispensable à la vie. Ces localités se sont confrontées tout au long de leur existence à des grandes difficultés et ont dû investir une grande partie de leur inventivité collective en vue de la recherche des modalités spéciales des retenir l'eau. „Les fontaines à bassin de retenue“ se situent au centre de leurs recherches car ces fontaines sont celles qui n'ayant de sources propres, sont alimentées des sources allogènes: l'eau de pluie ou qui provient de la fonte de la neige, l'eau des rivières, sources, fontaines à sources transportée et déposée dans ces fontaines. La première partie de notre ouvrage contient des références géomorphologiques et hydrologiques qui causent des difficultés dans l'alimentation avec eau de quelques localités. En gros, en Bihor les localités déficitaires en eau ont situées en 3 formations géomorphologiques distinctes:

a) les plateaux karstiques où il n'y a pratiquement de cours d'eau permanents ou des sources que dans des cas isolés et menacés de sécheresse dans les saisons sèches;

b) les collines piemontanes et celles de dépression — par exemple la zone de Beiuș — où à cause des sédiments dans les couches profondes les nappes phréatiques se trouvent à grande profondeur rendant difficile leur retenue par les méthodes de forage traditionnelles;

c) la haute plaine „des glaciș“ à une structure géologique proche de celle des collines piemontanes, favorise elle aussi la l'apparition des nappes phréatique à grande profondeur (plus de 35 m dans le plaine Călăcea).

Sur ces forms de relief on distingue, en fonction du degré de difficulté dans l'alimentation avec eau, les catégories suivantes de localités:

1. villages, parties de villages ou hameaux qui ne possèdent pas de sources d'eau propres (cours d'eau permanents, sources), nappes phréatiques accessible aux systèmes de forage traditionnels dépendent en exclusivité des sources d'eau situées au environs des autres localités ou de l'eau de pluie.

2. village, parties de villages, hameaux qui ne possèdent pas de sources d'eau propres dans le foyer du village mais ont de telles sources aux environs à distances variables. En cas de longues périodes de sécheresse ils dépendent en grande mesure des sources d'eau des autres localités.

3. villages, partie de villages, hameaux qui ont des sources d'eau dans leur propre foyer mais en quantité insuffisante quand il y a sécheresse où il gèle.

Dans ces catégories de localités sont apparues et développées les fontaines à bassin de retenue sous la forme de deux variantes:

— bassin simple sans aucun aménagement ou à aménagement primaire, une simple fosse creusée dans une couche d'argile, de forme et dimensions variables où on retient l'eau de pluie, connue en Bihor sous le nom de „gropoi”;

— fontaine à captation de l'eau de pluie sous le toit de la maison, récemment introduite — s'est répandue en Bihor dans les décennies d'après la 1ère guerre mondiale en liaison avec l'extension des toits de tuile ayant la fosse maçonnée à pierre ou cimentée.